

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343x

Vol. 37, Issue 1, No.101, 2026, pp 97-126

Received: 30.07.2025 Accepted: 12.10.2025

Research Paper

A Critical Analysis of Iran's Rural Development Policies from the Perspective of Social Inclusion and Gender Equity

Akram Hamidian *

Research Assistance Professor, Agricultural Education and Extension Institute, Isfahan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Isfahan, Iran.

hamidian@pnu.ac.ir

Hasanreza Yosofvand

Assistant professor, Department of Sociology, Faculty of Law and Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran

yosofvand@pnu.ac.ir

Ahmad Moazzeni

Assistant professor, Economic, Social and Extension Research Department, Isfahan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Isfahan, Iran

dr.ahmad.moazzeni@gmail.com

Introduction

Rural development is a fundamental pillar of sustainable development in Iran, playing a vital role in poverty alleviation, enhancing food security, and improving rural livelihoods. Women, who represent a significant portion of the agricultural workforce, engage in approximately 11.4% of agricultural activities (Eco Iran, 2023). However, both global and national evidence reveal persistent gender inequalities in access to resources, decision-making opportunities, and institutional support systems, which collectively hinder women's effective participation in rural development. These inequalities stem from structural, cultural, and institutional barriers that undermine social inclusion and gender justice—essential elements of sustainable development. Although Iran's rural development policies, particularly those outlined in the national Five-Year Development Plans (2006–2024), have increasingly acknowledged gender-related issues, a substantial gap remains between policy intentions and actual outcomes. This disparity is largely due to the predominance of the Women in Development (WID) approach, which integrates women into existing frameworks without addressing the underlying power structures. This study critically examined Iran's rural development policies through the lens of social inclusion and gender justice, employing a mixed-methods approach to identify gaps, barriers, and pathways toward more inclusive and equitable rural development.

Materials & Methods

This research employed a convergent mixed-methods design, integrating both quantitative and qualitative analyses to provide a comprehensive understanding of gender dynamics and inclusion in Iran's rural development policies. Quantitative data were gathered from official national statistics (2006–2024) published by the Statistical Center of Iran and the Ministry of Agriculture Jihad, focusing on gender-disaggregated indicators, such as economic participation rates, access to agricultural credit, and education levels. Qualitative data were obtained through content analysis of policy documents, including the Fourth to Seventh National Development Plans, the Comprehensive

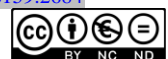
Plan for Women and Family Affairs (2005), the General Family Policy Document (2016), and the Gender Justice Indicators Framework (2017). Additionally, 45 semi-structured in-depth interviews were conducted with 3 stakeholder groups: 20 rural women, 15 experts and researchers, and 10 policy or executive managers across 5 provinces (Golestan, Fars, Isfahan, Tehran, and Lorestan) selected to represent a diverse geographic and developmental spectrum of Iran. Purposeful sampling with maximum variation ensured a broad range of perspectives. Qualitative data were analyzed using thematic analysis (following Braun & Clarke, 2006) and qualitative content analysis, resulting in 412 initial codes, 32 subcategories, and 7 main categories (e.g.,

* Corresponding author

Hamidian, A., Yosofvand, H., & Moazzeni, A. (2026). A critical analysis of Iran's rural development policies from the perspective of social inclusion and gender equity. *Journal of Applied Sociology*, 37(1), 97-126. <https://doi.org/10.22108/jas.2025.146159.2684>

2322-343x / © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/jas.2025.146159.2684>

gender inequality in resource access, institutional exclusion, cultural barriers, policy challenges, and data deficiencies). Quantitative data were utilized to trace trends in gender justice indicators. Data triangulation across interviews, documents, and statistics enhanced the validity of the findings. Ethical considerations included obtaining informed consent, ensuring anonymity, and avoiding sensitive questions to prevent harm to participants. Inter-coder reliability analysis yielded a Cohen's kappa of 0.87, indicating a strong level of agreement.

Discussion of Results & Conclusion

The findings revealed significant gender inequalities and institutional exclusion of rural women within Iran's rural development framework, undermining both social inclusion and gender justice.

Gender Inequality in Access to Resources: Rural women faced substantial barriers in accessing financial, productive (land and water), and knowledge resources due to institutional limitations, such as the lack of formal collateral and legal dependence on men. For example, a woman from Golestan was denied an agricultural loan because her farmland was legally registered in her husband's name. In 2020, only 14% of agricultural extension agents were women, limiting access to gender-sensitive training. These findings align with the Gender and Development (GAD) framework, which emphasizes addressing structural inequalities—contrary to the Women in Development (WID) approach prevalent in Iran, which views women as passive recipients. Comparative evidence from India's self-help women's groups demonstrates how microfinance can enhance empowerment though cultural and institutional differences may pose challenges to its sustainability in Iran.

Institutional and Structural Exclusion: The institutional neglect of women's unpaid domestic and informal agricultural work excluded them from social protection systems, such as insurance. Discriminatory inheritance and land ownership laws further restricted access to essential assets, while women's minimal representation in decision-making bodies (3.2% in rural councils as of 2017) marginalized their voices. These forms of exclusion resonated with the framework of social exclusion (Koutsouris et al., 2020) and underscored the need for gender-transformative approaches to shift existing power dynamics.

Cultural and Social Barriers: Prevailing gender norms and stereotypes confined women to low-income activities, such as food processing and poultry raising, while men dominated higher-value sectors with 85% male participation in marketing. Women worked an average of 16 hours per day compared to 10 hours for men, owing to their dual

responsibilities in domestic and agricultural tasks. These findings are consistent with feminist theories (Mohanty, 2003). Global experiences, such as gender training initiatives in Ethiopia, demonstrate the potential for changing norms through engagement with local leaders; however, localized strategies will be essential to overcome resistance in Iran.

Policy Challenges: Iran's rural development policies continued to be largely influenced by the Women in Development (WID) approach, which lacked gender sensitivity, coherence, and coordination. Approximately 82% of experts identified a significant gap between policy design and implementation. The neglect of women's indigenous knowledge had further alienated policies from local realities. Comparisons with global frameworks, such as Sustainable Development Goal 5 (SDG 5) and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), highlighted both legal and practical shortcomings.

Weakness of Gender Data and Evidence: The absence of gender-disaggregated data—particularly concerning land ownership and market participation—obscured women's contributions to the rural economy. Existing studies were often non-participatory and methodologically constrained. Global initiatives, such as those by CGIAR (2020), emphasized the importance of gender data; however, high costs and institutional barriers presented challenges for effective implementation in Iran.

This study illustrated how structural inequalities, institutional exclusion, cultural norms, and policy gaps collectively hindered rural women's participation and sustainable rural development in Iran. It advocated for the adoption of gender-transformative policy approaches, improvement of gender-disaggregated data systems, and enhancement of women's participation in decision-making processes. The study's limitations included its provincial focus and restricted access to certain policy documents, indicating the need for broader national and comparative analyses. Theoretically, this research contributes to the literature by emphasizing gender-transformative frameworks, while practically, it offers a policy-oriented framework for inclusive rural development. Future studies should incorporate comparative, longitudinal, and participatory research to capture the lived experiences of rural women and support evidence-based, gender-sensitive policy design.

Keywords: Social Inclusion, Gender Justice, Rural Development, Gender Inequality, Policy-Making

مقاله پژوهشی

تحلیل انتقادی سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی

اکرم حمیدیان ^{ID} *، استادیار پژوهشی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان، معاونت آموزش و

ترویج کشاورزی، اصفهان، ایران

hamidian@pnu.ac.ir

حسن رضا یوسفوند، استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور تهران، ایران

yosofvand@pnu.ac.ir

احمد مؤذنی، استادیار پژوهشی، بخش تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و ترویج کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج

کشاورزی، اصفهان، ایران

dr.ahmad.moazzeni@gmail.com

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل انتقادی سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی با رویکرد ترکیبی (کمی-کیفی) انجام شد. روش‌های کمی شامل تحلیل داده‌های آماری رسمی (۱۳۸۵-۱۴۰۳) و روش‌های کیفی شامل تحلیل محتوای اسناد سیاستی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند بود. داده‌ها از اسناد سیاستی (برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، سند جامع توسعه امور زنان و خانواده، سند سیاست‌های کلی خانواده، سند شاخص‌های عدالت جنسیتی)، داده‌های آماری مرکز آمار ایران و وزارت جهاد کشاورزی و ۴۵ مصاحبه عمیق با ۲۰ زن روستایی، ۱۵ کارشناس و پژوهشگر و ۱۰ مدیر اجرایی در استان‌های گلستان، فارس، اصفهان، تهران و لرستان گردآوری شد. یافته‌ها نشان‌دهنده نابرابری‌های جنسیتی در دسترسی به منابع مالی، تولیدی و دانش، طرد نهادی، هنجارهای فرهنگی محدودکننده و ضعف سیاست‌گذاری در راستای شمول جنسیتی است. فقدان داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی و رویکرد مردم‌محور در سیاست‌ها، اثربخشی را کاهش داده است. پیشنهاد می‌شود برای ارتقای شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی، اصلاح قوانین مالکیت، تقویت تشکل‌های زنان به آموزش‌های حساس به جنسیت و بهره‌گیری از دانش بومی توجه شود. این پژوهش چارچوبی برای سیاست‌گذاری فراگیر ارائه می‌کند تا توسعه پایدار روستایی در ایران محقق شود.

واژه‌های کلیدی: شمول اجتماعی، عدالت جنسیتی، توسعه روستایی، نابرابری جنسیتی، سیاست‌گذاری

* نویسنده مسئول:

حمیدیان، اکرم، یوسفوند، حسن‌رضا و مؤذنی، احمد. (۱۴۰۵). تحلیل انتقادی سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی، جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۷(۱)، ۹۷-۱۲۶. <https://doi.org/10.22108/jas.2025.146159.2684>

مقدمه و بیان مسئله

توسعه روستایی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار در ایران، نقشی کلیدی در کاهش فقر، تقویت امنیت غذایی و بهبود کیفیت زندگی جوامع روستایی ایفا می‌کند. بخش کشاورزی به‌عنوان ستون فقرات اقتصاد روستایی به‌طور چشمگیری به مشارکت زنان وابسته است؛ به‌طوری‌که زنان روستایی حدود ۱۱.۴ درصد از فعالیت‌های کشاورزی را بر عهده دارند (هاشمی‌زاده، ۱۴۰۲)؛ با این حال، شواهد تجربی از کشورهای مختلف نشان می‌دهد که زنان در بخش کشاورزی با محدودیت‌های جدی مواجه هستند؛ برای مثال، مطالعات جهانی نشان می‌دهد که بهره‌وری نیروی کار کشاورزی در مزارع تحت مدیریت زنان به‌طور متوسط ۴۴ درصد کمتر از مزارع تحت مدیریت مردان است که بخشی از آن به دلیل دسترسی محدود به بازار کار و اعتبارات مالی است (Palacios-López & López, 2015). مطالعه‌ای در اتیوپی نیز نشان داد که تولید ذرت در خانوارهای تحت مدیریت مردان به‌طور میانگین ۴۴.۳ درصد بیشتر از خانوارهای تحت مدیریت زنان است و اگر زنان به همان منابع و بازدهی دسترسی داشتند، بهره‌وری آن‌ها تا ۲.۳ درصد افزایش می‌یافت (Gebre et al., 2019)؛ علاوه‌براین، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در بسیاری از کشورها برنامه‌های توسعه کشاورزی اغلب نقش جنسیتی زنان و منابع محدودیت‌های آن‌ها را نادیده می‌گیرد که به عدم موفقیت برنامه‌ها در افزایش بهره‌وری یا بهبود شرایط زنان و مردان کشاورز منجر می‌شود (Doss, 2018). این نابرابری‌ها ریشه در دسترسی محدود زنان به منابع مالی، زمین، خدمات ترویجی، فرصت‌های تصمیم‌گیری و تداوم هنجارهای جنسیتی محدودکننده دارد و پیامد آن کاهش بهره‌وری کشاورزی، افزایش محرومیت اجتماعی و ممانعت از تحقق شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی در جوامع روستایی است (Todaro & Smith, 2004; Mohanty, 2003). این محدودیت‌ها به‌ویژه برای گروه‌های محروم مانند زنان که اغلب در جوامع روستایی به حاشیه رانده شده‌اند، چالش‌های مضاعفی ایجاد کرده است (Buvinić & Mazza, 2005).

طی دهه‌های اخیر، سیاست‌های توسعه روستایی ایران، به‌ویژه در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، به مسائل جنسیتی توجه بیشتری نشان داده‌اند؛ برای مثال، برنامه‌های چهارم تا هفتم توسعه بر توانمندسازی زنان روستایی، افزایش مشارکت اقتصادی و کاهش نابرابری‌های جنسیتی تأکید کرده‌اند. با این وجود، شکاف درخور توجهی بین اهداف سیاستی و نتایج عملی وجود دارد. تحلیل اسناد سیاستی نشان می‌دهد که رویکرد غالب این برنامه‌ها همچنان مبتنی بر «زنان در توسعه»¹ (WID) است که به‌جای به چالش کشیدن ساختارهای نابرابر قدرت، صرفاً بر ادغام زنان در فرایندهای موجود تمرکز دارد (Escobar, 1995; Allahdadi, 2011). این محدودیت، همراه با فقدان ضمانت‌های اجرایی، ناهماهنگی بین نهادهای متولی و کمبود داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی، اثربخشی سیاست‌ها را کاهش داده است (Kutsmus & Kovalchuk, 2020).

موانع فرهنگی و اجتماعی از جمله کلیشه‌های جنسیتی، محدودیت تحرک زنان و بار مضاعف کاری ناشی از مسئولیت‌های چندگانه، مشارکت مؤثر زنان روستایی را در فرایند توسعه محدود کرده‌اند (Petesch & Badstue, 2020)؛ برای مثال، جامعه‌پذیری جنسیتی و هنجارهای فرهنگی که نقش‌های سنتی را به زنان تحمیل می‌کنند، مانع از دسترسی برابر زنان به فرصت‌های اجتماعی، آموزشی و شغلی می‌شوند (اعظم آزاده و مشتاقیان، ۱۳۹۵). این هنجارها بیشتر زنان را به فضاهای خانگی محدود می‌کند و تحرک فیزیکی و شغلی آن‌ها را کاهش می‌دهد که این امر به‌ویژه در مناطق روستایی به دلیل فقدان زیرساخت‌های مناسب و شبکه‌های اجتماعی محدود تشدید می‌شود (اعظم آزاده و مشتاقیان، ۱۳۹۵)؛ علاوه‌براین، نظریه سقف شیشه‌ای نشان می‌دهد که تبعیض‌های ساختاری و هنجاری در جامعه، زنان را از دستیابی به جایگاه‌های تصمیم‌گیری و مشارکت فعال در توسعه بازمی‌دارد (پورداد و پریراد طاسرانی، ۱۳۹۹). همچنین، زنان سرپرست خانوار در مناطق روستایی با چالش‌هایی مانند

¹ Women in Development

۴- چه راهکارهایی برای بهبود شمول اجتماعی و کاهش نابرابری‌های جنسیتی در این حوزه می‌توان ارائه کرد؟

مبانی نظری

مفهوم‌شناسی شمول اجتماعی^۱ و برابری جنسیتی

شمول اجتماعی به‌عنوان یکی از مفاهیم کلیدی توسعه پایدار به فرایند تضمین دسترسی برابر همه افراد جامعه به منابع، فرصت‌ها و حقوق اجتماعی اشاره دارد. این مفهوم در سال ۲۰۰۱ توسط اتحادیه اروپا برای مبارزه با طرد اجتماعی و بهبود وضعیت گروه‌های محروم از جمله زنان، اقلیت‌ها، مهاجران و افراد دارای معلولیت مطرح شد (حمیدیان، ۱۳۹۶: ۷۳). شمول اجتماعی شامل ابعاد مختلفی نظیر شمول اقتصادی (دسترسی به اشتغال و منابع مالی)، شمول فرهنگی (احترام به تنوع فرهنگی)، شمول آموزشی (دسترسی برابر به آموزش)، شمول سیاسی (مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری)، شمول جنسیتی (فرصت‌های برابر برای همه جنسیت‌ها) و شمول محلی (احساس ارزشمندی در جامعه محلی) است (Ravula et al., 2025). این مفهوم در مقابل طرد اجتماعی قرار دارد که با محرومیت از منابع مادی، روابط اجتماعی، فعالیت‌های مدنی و خدمات اساسی تعریف می‌شود (شمسی و قاسمی، ۱۴۰۴). طرد اجتماعی نه تنها به‌عنوان محرومیت مادی، بلکه به‌عنوان بی‌قدرتی و فقدان انتخاب‌گری افراد در فرایندهای اجتماعی فهمیده می‌شود (Koutsouris et al., 2020).

برابری جنسیتی به‌عنوان یکی از جنبه‌های کلیدی شمول اجتماعی به تضمین فرصت‌ها و حقوق برابر برای زنان و مردان در تمام حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی اشاره دارد (Andrade, 2022). این مفهوم بر رفع نابرابری‌های ساختاری و هنجارهای تبعیض‌آمیز جنسیتی تأکید دارد که اغلب، زنان را در موقعیت‌های فرودست قرار می‌دهد (Mohanty, 2003). در جوامع روستایی، شمول جنسیتی به دلیل تلاقی عوامل مانند فقر، محرومیت جغرافیایی و

نقش‌های چندگانه (مادر، سرپرست اقتصادی و اجتماعی) و فشارهای روانی ناشی از این مسئولیت‌ها مواجه هستند که مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های توسعه‌ای را محدود می‌کند (Yoosefi Lebni et al., 2020). این موانع در کنار حضور اندک زنان در نهادهای تصمیم‌گیری محلی مانند شوراهای روستا که در انتخابات سال ۱۴۰۰ تنها حدود پنج درصد اعضای شوراهای روستایی کشور را زنان تشکیل می‌دادند (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۰) و حتی در استان‌های برخوردار مانند اصفهان این رقم تنها کمی بیش از شش درصد (۰.۰۶۳) بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲)، نشان‌دهنده شکاف عمیق جنسیتی در مشارکت اجتماعی و سیاسی است. چالش‌های مذکور با روندهای نوظهور مانند تغییرات اقلیمی، دیجیتالی شدن کشاورزی و سالمندی جمعیت روستایی تشدید شده‌اند و تأثیر نامطلوبی بر زنان روستایی دارند (Quisumbing et al., 2019). تغییرات اقلیمی، به‌ویژه خشک‌سالی، بار کاری زنان را افزایش داده و دسترسی آن‌ها به منابع آب و فرصت‌های اقتصادی را محدود کرده است. شکاف دیجیتالی جنسیتی نیز دسترسی زنان به فناوری‌های نوین کشاورزی را کاهش داده و مانع بهره‌مندی آن‌ها از فرصت‌های جدید شده است (Wajcman, 1991).

این مطالعه با اتخاذ رویکرد ترکیبی و بهره‌گیری از تحلیل اسناد سیاستی، داده‌های آماری و مصاحبه‌های عمیق به دنبال ارائه بینش‌هایی برای سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد و توجه به ادغام جنسیتی در توسعه روستایی ایران است، با تأکید بر اینکه توسعه پایدار نیازمند رویکردی جامع است که به نابرابری‌های جنسیتی به‌طور ریشه‌ای توجه کند.

سؤالات اصلی پژوهش عبارت‌اند از:

- ۱- وضعیت شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی در سیاست‌های توسعه روستایی ایران چگونه است؟
- ۲- چه شکاف‌هایی بین ابعاد نظری و عملی این سیاست‌ها وجود دارد؟
- ۳- موانع ساختاری، نهادی و فرهنگی مشارکت زنان روستایی کدام‌اند؟

¹ Social Inclusion

توانمندسازی زنان به معنای «توانایی آنها برای دسترسی به اطلاعات، تصمیم‌گیری و عمل در جهت منافع خود یا منافع کسانی است که به آنها وابسته هستند» (Kabeer, 1999: 448).

توانمندسازی زنان در زمینه کشاورزی و تغییرات اقلیمی زمانی تحقق می‌یابد که آنها بتوانند از طریق تصمیم‌گیری، عاملیت خود را اعمال کنند، گزینه‌های واکنش خود به چالش‌های اقلیمی را گسترش دهند و جایگاه و عزت نفس خود را به‌عنوان بازیگران آگاه و مؤثر در عرصه تغییرات اقلیمی ارتقا دهند.

این فرایند مستلزم بازتوزیع منابع است؛ به‌گونه‌ای که دسترسی زنان به فناوری‌های سازگاری با تغییرات اقلیمی، دانش، خدمات، دارایی‌ها، حمایت‌های اجتماعی و مشارکت در تصمیم‌گیری افزایش یابد و ظرفیت آنها برای جذب و انطباق با تغییرات اقلیمی تقویت شود. تغییر واقعی زمانی رخ می‌دهد که ساختارهای نهادی به‌گونه‌ای اصلاح شوند که انتخاب و صدای زنان در زمینه‌های مرتبط با آب و هوا، در سطح خانواده، جامعه و سازمان‌های دولتی و غیردولتی به رسمیت شناخته شود.

براساس برآورد فائو اگر نیمی از تولیدکنندگان کوچک کشاورزی از مداخلات توسعه‌ای متمرکز بر توانمندسازی زنان بهره‌مند شوند، درآمد ۵۸ میلیون نفر افزایش چشمگیری خواهد یافت و تاب‌آوری ۲۳۵ میلیون نفر دیگر تقویت می‌شود.

باین‌حال، نقد وارد شده بر این رویکرد آن است که در بسیاری از موارد، زنان تنها به‌عنوان گیرندگان منفعل خدمات توسعه دیده می‌شوند و کمتر به تغییرات ساختارهای اجتماعی و فرهنگی توجه می‌شود (Colverson, 2012).

رویکرد تحول جنسیتی^۳: رویکرد تحول جنسیتی فراتر از

برابری^۴ و عدالت^۵ صرف است و وضعیتی را توصیف می‌کند که در آن زنان و مردان شیوه تفکر سنتی خود را از چارچوب

محدودیت‌های فرهنگی، پیچیدگی بیشتری می‌یابد (Petesch & Badstue, 2020). نابرابری‌های جنسیتی به‌ویژه در دسترسی به منابع و فرصت‌های اقتصادی، مانع توسعه پایدار می‌شود و استفاده از ظرفیت‌های انسانی زنان را محدود می‌کند (Kutsmus & Kovalchuk, 2020)؛ برای مثال، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، زنان روستایی به‌دلیل هنجارهای جنسیتی و ساختارهای پدرسالارانه از دسترسی برابر به زمین، اعتبارات و فناوری محروم هستند (Quisumbing et al., 2019). این موانع نه تنها بر توانمندسازی زنان تأثیر منفی می‌گذارد، بلکه رشد اقتصادی جوامع روستایی را نیز مختل می‌کند (Allahdadi, 2011).

رویکردهای نظری شمول و برابری جنسیتی در توسعه

در بررسی توسعه روستایی از منظر جنسیتی، سه رویکرد نظری عمده قابل‌شناسایی است:

رویکرد زنان در توسعه (WID): این رویکرد که از دهه

۱۹۷۰ مطرح شد، بر شمول زنان در فرایندهای توسعه و توانمندسازی اقتصادی آنان تمرکز دارد (Escobar, 1995). در این رویکرد توانمندسازی^۱ فرایند و نیز نتایجی است که افراد (زنان و مردان) کنترل زندگی خود را به دست می‌گیرند: تعیین برنامه‌های خود، کسب مهارت‌ها (به رسمیت شناخته شدن مهارت‌ها و دانش خود)، افزایش اعتمادبه‌نفس، حل مشکلات و توسعه خوداتکایی. در بیشتر موارد، توانمندسازی زنان، مستلزم تغییر در تقسیم کار و جامعه است (Kabeer, 2001). توانمندسازی فرایند دگرگون‌کننده تغییرات مداوم در روابط نابرابر جنسیتی است تا زنان مسئولیت زندگی و آینده خود را بر عهده بگیرند. پذیرفته‌شده‌ترین تعریف از توانمندسازی، تعریف نای کابیر^۲ (1999) است که به «گسترش توانایی افراد برای تصمیم‌گیری‌های استراتژیک زندگی در زمینه‌ای که قبلاً این توانایی از آنها سلب شده بود» اشاره می‌کند (Kabeer, 1999: 437)؛ در این راستا،

³ Gender Transformative

⁴ Equality

⁵ Equity

¹ Empowerment

² Kabeer

زنان در کشاورزی (Cole et al., 2014)، افزایش تصمیم‌گیری زنان در خانواده‌ها و دسترسی به درآمد حاصل از محصولات کشاورزی (Costenbader et al., 2024) منجر می‌شود.

رویکرد جریان‌سازی جنسیتی^۱: فرایند ارزیابی پیامدهای هرگونه اقدام برنامه‌ریزی‌شده برای زنان و مردان از جمله قانون‌گذاری، سیاست‌ها یا برنامه‌ها در همه زمینه‌ها و سطوح است. این یک استراتژی برای تبدیل دغدغه‌ها و تجربیات زنان و همچنین مردان به بُعد جدایی‌ناپذیری از طراحی، اجرا، نظارت و ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌ها در همه حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است تا زنان و مردان به‌طور مساوی بهره‌مند شوند و نابرابری تداوم نیابد (Todaro & Smith, 2004). این رویکرد که از دهه ۱۹۹۰ توسعه یافت، بر تغییر روابط قدرت بین زنان و مردان و ضرورت تغییر ساختارهای نابرابر جنسیتی تأکید دارد، بر نقش‌های جنسیتی و تأثیر آنها بر دسترسی به منابع و تصمیم‌گیری تمرکز می‌کند و خواستار سیاست‌گذاری حساس به جنسیت است (Shortall, 2015). این رویکرد بر مبنای اصول عدالت اجتماعی و حقوق بشر بر تضمین حقوق برابر زنان و مردان و رفع تبعیض‌های ساختاری تأکید دارد و با نقد مدل‌های توسعه اقتصادی متعارف، خواستار رویکردهای فراگیر است که به تنوع فرهنگی و محلی توجه دارند (Bhambra, 2007). همچنین، این رویکرد بر ضرورت اصلاح قوانین تبعیض‌آمیز و تقویت مشارکت زنان در فرایندهای تصمیم‌گیری تأکید می‌کند (Buvinić & Mazza, 2005).

به‌طورکلی براساس این رویکردها، توسعه روستایی نیازمند تلفیق ملاحظات جنسیتی در تمام مراحل سیاست‌گذاری است تا نابرابری‌های ساختاری برطرف و شمول اجتماعی محقق شود و با مشارکت زنان- آن بخش از جمعیت فعال اقتصادی که به حاشیه رانده شده‌اند- توسعه روستایی و کشاورزی رخ دهد. با توجه به مرور این نظریه‌ها، لنز نظری اختیارشده در این پژوهش رویکرد جریان‌سازی جنسیتی است که بر ارزیابی

ارزش‌های مردسالارانه به دیدگاهی مبتنی بر برابری جنسیتی تغییر می‌دهند.

از آنجاکه مداخلات تحول‌آفرین در حوزه جنسیت ممکن است روابط قدرت تثبیت‌شده میان گروه‌های مختلف را دستخوش تغییر کند، شناسایی و رسیدگی منظم به هرگونه واکنش منفی، تنش، عقب‌نشینی یا سایر پیامدهای ناخواسته ناشی از اجرای این مداخلات، امری ضروری است. این اقدام مشخص می‌کند که تغییرات ایجادشده باعث چه تغییراتی در روابط قدرت تثبیت‌شده بین گروه‌های مختلف می‌شود (MacArthur et al., 2022).

دستیابی به تغییرات دگرگون‌کننده پایدار برای برابری جنسیتی در سیستم‌های کشاورزی-غذایی مستلزم پرداختن به عوامل غیررسمی (هنجارها) و رسمی (سیاست‌ها) است که نابرابری جنسیتی را تداوم می‌بخشند؛ درحالی‌که هم‌زمان به محدودیت‌های منابع جنسیتی در کار، بهره‌وری، دارایی‌ها، خدمات و شوک‌ها نیز توجه می‌شود (Lecoutere et al., 2023). چندین رویکرد دگرگون‌کننده جنسیتی پدیدار شده‌اند که برای پرداختن فعال به موانع برابری جنسیتی در سطوح مختلف (خانوار، گروه/ جامعه، سازمان/ نهاد) و درجات مختلف رسمیت (سیاست‌های رسمی و هنجارهای غیررسمی) در سیستم‌های کشاورزی-غذایی طراحی شده‌اند. با توجه به ماهیت رابطه‌ای هنجارهای اجتماعی که رفتار را در جوامع و اجتماعات حاکم می‌کنند، تعامل با صاحبان قدرت (برای مثال رهبران محلی، مقامات دولتی) و با مردان و پسران، کلید تغییر هنجارهای تبعیض‌آمیز و سیاست‌های محدودکننده است. تغییر نگرش‌های جنسیتی در سطح روان‌شناختی نیز فرایند تحول جنسیتی را تسریع می‌کند. تحقیقات نشان داده است که پذیرش تمایزهای جنسیتی و روابط قدرت نابرابر به تداوم بی‌قدرتی زنان منجر می‌شود (یوسفوند و حمیدیان، ۱۳۹۴) و زنانی که نگرش‌های جنسیتی مدرن را می‌پذیرند و نقش‌های سنتی را رد می‌کنند، بیشتر با طرد اجتماعی مواجه می‌شوند (فیضی، ۱۴۰۴).

در زمینه سیستم‌های کشاورزی-غذایی، رویکردهای تحول جنسیتی به تغییر هنجارهای مربوط به مشارکت توانمندسازی

¹ Justice

هستند. نتایج پژوهش میرزاخانی (۱۳۹۹) نشان داد که موانعی نظیر نبود فرصت‌های شغلی، پایین بودن سطح تحصیلات و تعصبات خانوادگی، توانمندسازی زنان روستایی را محدود می‌کند. آگهی و همکاران (۱۳۹۶) نیز به موانع مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان روستایی از جمله باور به ناتوانی و بار کاری زیاد، اشاره کردند. شریفی و همکاران (۱۳۹۶) دریافتند که عواملی مانند مشارکت در بهداشت، آزادی عمل و دسترسی به امکانات، خودکارآمدی زنان روستایی را تقویت می‌کند. امینی و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند که زنان روستایی نقش ناچیزی در توسعه فعالیت‌های اقتصادی دارند و فقدان بسترهای نهادی مانع بهره‌برداری از پتانسیل‌های آنها شده است. فیروزآبادی و صادقی (۱۳۸۹) نیز به طرد اجتماعی زنان روستایی به صورت اجباری و نیز خودخواسته اشاره کردند.

مقایسه با تجارب جهانی نشان می‌دهد که در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، توجه بیشتری به ادغام ملاحظات جنسیتی در سیاست‌های توسعه روستایی شده است؛ برای مثال، برنامه تحقیقاتی (CGIAR, 2020) بر ضرورت توجه به نقش زنان در مدیریت منابع جنگلی و کشاورزی تأکید دارد (Lecoutere et al., 2023). در منطقه اورومیای اتیوپی، سیاست‌های فراگیر WASH با مشارکت جامعه، دسترسی زنان به خدمات را بهبود بخشیده است (Macura et al., 2023). این در حالی است که در ایران، فقدان داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی و رویکردهای بخشی، اثربخشی سیاست‌ها را کاهش داده است (Karami et al., 2024). این شکاف‌های پژوهشی، ضرورت مطالعه‌ای جامع با رویکرد ترکیبی را برای تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی برجسته می‌کند.

با وجود مطالعات متعدد در زمینه توسعه روستایی در ایران، شکاف‌های پژوهشی چشمگیری وجود دارد: نخست، فقدان مطالعات جامع با رویکرد ترکیبی (کمی-کیفی) مشهود است که به طور خاص به تحلیل انتقادی سیاست‌های توسعه روستایی از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی بپردازد؛

انتقادی سیاست‌ها و برنامه‌ها از منظر تأثیرات جنسیتی تمرکز دارد و اجازه می‌دهد تا نابرابری‌های ساختاری شناسایی و پیشنهادهایی برای اصلاح ساختارها و سیاست‌ها ارائه شود. این لنز با تأکید بر جریان‌سازی جنسیت در سیاست‌گذاری، امکان تحلیل عمیق‌تر موانع شمول اجتماعی زنان را در توسعه روستایی ایران فراهم می‌کند و با اهداف پژوهش همخوانی دارد.

پیشینه مطالعات انجام‌شده

مطالعات بین‌المللی و داخلی متعددی رابطه جنسیت و توسعه روستایی را بررسی کرده‌اند. در سطح جهانی، گزارش فائو (2018) به شکاف‌های جنسیتی گسترده در دسترسی به منابع، خدمات و فرصت‌های اقتصادی در بخش کشاورزی اشاره دارد. این گزارش تأکید می‌کند که توجه نکردن به نقش‌های جنسیتی، اثربخشی برنامه‌های توسعه کشاورزی را کاهش می‌دهد (Colverson, 2012). به طور مشابه، مطالعه کیوسمبینگ^۱ و همکاران (2019) نشان می‌دهد که توانمندسازی زنان روستایی می‌تواند بهره‌وری کشاورزی، کیفیت رژیم غذایی و سلامت مادران و کودکان را بهبود بخشد. در اتیوپی مطالعه گبره^۲ و همکاران (2019) بر چالش‌های زنان در دسترسی به خدمات آب، فاضلاب و بهداشت (WASH) تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که تقسیم کار جنسیتی، زنان را با بار کاری سنگین و فرصت‌های محدود مواجه می‌کند (Gebre et al., 2023 cited in Macura et al., 2019). در هند گروه‌های خودیار زنان (SHGs) به عنوان ابزاری برای توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی موفقیت چشمگیری داشته‌اند (Asia Regional Integration Center, n.d).

در ایران مطالعات محدودی به طور خاص به شمول جنسیتی در توسعه روستایی پرداخته‌اند. زارع و شیانی (۱۴۰۴) دریافتند که عاملیت، محدودیت‌های فرهنگی و امنیت از مهم‌ترین موانع مشارکت زنان در توسعه اجتماعی روستاها

¹ Quisumbing

² Gebre

و ۲) تحلیل روندهای زمانی (۱۴۰۳-۱۳۸۵) در شاخص‌های عدالت جنسیتی برای ارزیابی اثربخشی برنامه‌های توسعه. اهداف بخش کیفی عبارت بودند از: ۱) کاوش تجربیات ذهنی زنان روستایی و ذی‌نفعان درخصوص موانع فرهنگی، نهادی و سیاستی مشارکت و ۲) تحلیل محتوای اسناد سیاستی برای شناسایی نقاط ضعف در توجه به شمول جنسیتی و پیشنهادات بهبود.

جامعه آماری شامل اسناد سیاستی (برنامه‌های پنج‌ساله توسعه چهارم تا ششم، سند جامع توسعه امور زنان و خانواده ۱۳۸۴، سند سیاست‌های کلی خانواده ۱۳۹۵ و سند شاخص‌های عدالت جنسیتی ۱۳۹۶)، داده‌های آماری رسمی از مرکز آمار ایران و وزارت جهاد کشاورزی (۱۴۰۳-۱۳۸۵) و ذی‌نفعان (زنان روستایی، کارشناسان و مدیران) بود.

ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان پژوهش

برای نمونه‌گیری اسناد سیاستی از روش هدفمند استفاده شد و اسنادی انتخاب شدند که به توسعه روستایی یا عدالت جنسیتی مرتبط بودند. داده‌های آماری نیز به صورت هدفمند از منابع رسمی با تمرکز بر اطلاعات تفکیک‌شده جنسیتی در کشاورزی، مالکیت زمین و مشارکت در نهادهای محلی گردآوری شدند. برای گردآوری داده‌های کیفی از نمونه‌گیری هدفمند با رویکرد حداکثر تنوع استفاده شد و ۴۵ مصاحبه عمیق با سه گروه مشارکت‌کننده انجام گرفت: ۲۰ زن روستایی از پنج استان (گلستان، لرستان، تهران، فارس، اصفهان)، ۱۵ کارشناس و پژوهشگر در حوزه‌های مرتبط با توسعه روستایی و کشاورزی و ۱۰ مدیر اجرایی از نهادهای مرتبط (وزارت جهاد کشاورزی، معاونت امور زنان و تعاونی‌های روستایی).

انتخاب این گروه‌ها و استان‌ها برای پوشش تنوع جغرافیایی و نقش‌های مرتبط با موضوع پژوهش بود. ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان شامل سن، جنسیت، شغل/نقش و محل زندگی در جدول ۱ خلاصه شده است.

دوم، کمبود داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی در بخش کشاورزی، تحلیل دقیق مشارکت زنان و تأثیر سیاست‌ها را بر آنها دشوار کرده است؛ سوم، مطالعات اندکی تأثیر روندهای نوظهور مانند دیجیتالی‌شدن کشاورزی و تغییرات اقلیمی را بر زنان روستایی بررسی کرده‌اند؛ درنهایت، پژوهش‌های موجود بیشتر فاقد تحلیل تطبیقی با تجارب موفق جهانی است که می‌تواند درس‌آموخته‌های ارزشمندی برای بهبود سیاست‌گذاری در ایران فراهم کند (Ellis & Biggs, 2001). این پژوهش با هدف پرکردن شکاف‌های پژوهشی به تحلیل انتقادی سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی می‌پردازد.

روش تحقیق

این پژوهش با هدف تحلیل انتقادی سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی با رویکرد ترکیبی (کمی-کیفی) انجام شد. روش ترکیبی از نوع همگرا^۱ استفاده شد و در آن داده‌های کمی و کیفی به‌طور هم‌زمان جمع‌آوری و تحلیل شدند؛ اما ادغام آن‌ها در مرحله تفسیر و نتیجه‌گیری نهایی صورت گرفت تا نتایج یکدیگر را تأیید، تکمیل یا توضیح دهند. این روش به دلیل توانایی در ترکیب داده‌های آماری برای شناسایی الگوها و داده‌های کیفی برای فهم عمیق تجربیات ذی‌نفعان انتخاب شد که منطبق آن فراهم کردن درک جامع‌تر از پدیده پیچیده‌ای مانند نابرابری جنسیتی در سیاست‌های روستایی است؛ جایی که داده‌های کمی الگوهای کلی را نشان می‌دهند و داده‌های کیفی زمینه و دلایل عمیق‌تر را روشن می‌کنند.

اهداف بخش کمی عبارت بودند از: ۱) شناسایی الگوهای آماری در دسترسی زنان روستایی به منابع اقتصادی، آموزشی و سیاسی براساس داده‌های رسمی (مانند نرخ مشارکت اقتصادی زنان، دسترسی به اعتبارات کشاورزی و سطح تحصیلات) برای آشکارسازی شکاف‌های کمی در سیاست‌ها

^۱ Convergent parallel mixed methods design

جدول ۱- خلاصه ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان پژوهش

Table 1- Summary of characteristics of research participants

استان / محل زندگی	شغل / نقش	جنسیت	محدوده سنی	تعداد	دسته‌بندی
گلستان، لرستان، تهران، فارس، اصفهان	کشاورز/ زن روستایی	زن	۲۹-۴۷ (میانه‌انگین تقریبی ۳۵-۴۵)	۲۰	زنان روستایی
گلستان، لرستان، تهران، فارس، اصفهان	کارشناس / پژوهشگر در توسعه روستایی، کشاورزی، حقوقی، جامعه‌شناسی، سیاست‌گذاری جنسیتی	اکثرأ زن (۲ مرد)	۳۸-۵۳ (میانه‌انگین تقریبی ۴۰-۵۰)	۱۵	کارشناسان / پژوهشگران
لرستان، فارس، اصفهان، تهران	مدیر اجرایی در وزارت جهاد کشاورزی، امور زنان، تعاونی‌های روستایی	مختلط (۲ مرد، ۱ زن، ۷ نامشخص)	۴۸-۵۲ (میانه‌انگین تقریبی ۴۵-۵۵)	۱۰	مدیران اجرایی

شبکه‌های محلی (مانند گروه‌های تعاونی زنان روستایی) به مشارکت‌کنندگان دسترسی یافته شد. جلب رضایت مشارکت‌کنندگان با ارائه توضیح شفاهی و کتبی اهداف پژوهش، حقوق آن‌ها (مانند حق انصراف در هر مرحله) و تضمین محرمانگی انجام شد و برای مصاحبه‌های تلفنی، رضایت شفاهی ضبط شد. رعایت ملاک‌های اخلاقی شامل حفظ ناشناس ماندن مشارکت‌کنندگان (با استفاده از کدهای شناسایی به جای نام واقعی) و اطمینان از آسیب‌نرسیدن به شرکت‌کنندگان (مانند اجتناب از سؤالات حساس بدون آمادگی) بود. تحلیل داده‌های کیفی با استفاده از ترکیبی از تحلیل محتوای کیفی و تحلیل مضمون (براساس چارچوب Braun & Clarke, 2006) انجام شد. در این رویکرد، ابتدا از تحلیل مضمون برای کشف معانی پنهان، تجربیات ذهنی شرکت‌کنندگان و الگوهای مفهومی عمیق استفاده شد تا کدها و تم‌های اولیه استخراج شوند. سپس برای ساختاربندی و طبقه‌بندی سیستماتیک این تم‌ها به مقوله‌های فرعی و اصلی از تحلیل محتوای کیفی بهره گرفته شد. این ترکیب با توجه به تفاوت‌های روش‌شناختی (مانند تمرکز تحلیل مضمون بر کاوش معنا و تحلیل محتوای کیفی بر سازمان‌دهی ساختارمند)، اجازه داد تا تحلیل جامع‌تر و معتبرتری حاصل شود و به استخراج ۴۱۲ مفهوم اولیه، ۳۲ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی (نابرابری در دسترسی به منابع، طرد نهادی، موانع

ابزارهای گردآوری داده‌ها شامل چک‌لیست تحلیل محتوای اسناد و مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند با راهنمای سؤالات باز بود. اسناد سیاستی با معیارهایی مانند توجه به عدالت جنسیتی و سازوکارهای اجرایی بررسی شدند. مصاحبه‌ها که به صورت حضوری و تلفنی انجام شدند، موانع مشارکت زنان و پیشنهادات بهبود را کاوش کردند. نمونه‌گیری هدفمند برای مصاحبه‌ها از استان‌های گلستان، لرستان، تهران، فارس و اصفهان انجام شد؛ زیرا این استان‌ها نماینده تنوع جغرافیایی، فرهنگی و سطح توسعه روستایی در ایران هستند (تهران و اصفهان به عنوان استان‌های توسعه‌یافته‌تر با تمرکز بر مسائل شهری-روستایی، لرستان و گلستان به عنوان استان‌های کمتر توسعه‌یافته با چالش‌های بیشتر در عدالت جنسیتی و دسترسی زنان به منابع). انتخاب این استان‌ها براساس معیارهای دسترسی‌پذیری محقق، شیوع مسائل جنسیتی در گزارش‌های رسمی (مانند گزارش‌های مرکز آمار ایران) و هدف پوشش مناطق شمالی، مرکز و جنوب غربی ایران بود؛ درحالی‌که استان‌های دیگر به دلیل محدودیت‌های بودجه‌ای و زمانی پژوهش کنار گذاشته شدند تا تمرکز بر عمق تحلیل حفظ شود. ورود به میدان تحقیق از طریق معرفی توسط مقامات محلی وزارت جهاد کشاورزی و شوراهای روستایی صورت گرفت. ابتدا با تماس تلفنی یا حضوری با مدیران محلی، اهداف پژوهش توضیح داده شد و سپس از طریق

و مصاحبه‌های عمیق با صاحب‌نظران به دست آمده است. در این بخش، ابتدا نتایج کدگذاری و مقوله‌های استخراج‌شده و سپس تحلیل جامع یافته‌ها در قالب محورهای اصلی پژوهش ارائه می‌شود.

نتایج کدگذاری و مقوله‌های استخراج‌شده

فرایند کدگذاری داده‌های کیفی (شامل متن مصاحبه‌ها، اسناد سیاستی و گزارش‌های مرتبط با موضوع پژوهش) به استخراج ۴۱۲ مفهوم اولیه، ۳۲ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی منجر شد. جدول ۲ مهم‌ترین مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و نمونه‌ای از مفاهیم مرتبط با آنها را نشان می‌دهد.

فرهنگی، چالش‌های سیاست‌گذاری و ضعف داده‌ها) منجر شد. تلفیق داده‌ها از طریق مثلث‌سازی انجام شد تا نتایج کیفی و کمی یکدیگر را تأیید و تکمیل کنند. برای اعتبار کیفی، مثلث‌سازی (با مقایسه داده‌های مصاحبه، اسناد و آمار) و بازبینی توسط همکاران انجام شد. همچنین، توافق بین کدگذار با کدگذاری مستقل ۲۰ درصد از داده‌ها توسط دو کدگذار و محاسبه ضریب کاپا حاصل شد که مقدار آن ۰.۸۷ بود که نشان‌دهنده توافق زیاد است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش با استفاده از روش‌شناسی ترکیبی (کمی-کیفی) و براساس تحلیل اسناد سیاستی، داده‌های ثانویه

جدول ۲- مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و نمونه مفاهیم استخراج‌شده

Table 2- Main categories, subcategories and examples of extracted concepts

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	نمونه مفاهیم	منبع این مقوله‌ها و مفاهیم
نابرابری جنسیتی	موانع نهادی در دسترسی به	محدودیت دسترسی به اعتبارات بانکی، فقدان وثیقه‌های رسمی، سهم ناچیز زنان از تسهیلات اعطایی	مصاحبه با زنان روستایی (گلستان، فارس)، کارشناسان توسعه روستایی، اسناد سیاستی (برنامه‌های پنج‌ساله توسعه چهارم تا ششم)
در دسترسی به منابع	تسهیلات مالی	محدودیت مالکیت زمین، دسترسی محدود به آب و منابع طبیعی، نابرابری در دسترسی به فناوری‌های نوین	مصاحبه با زنان روستایی (فارس)، کارشناسان کشاورزی، داده‌های آماری مرکز آمار ایران (۱۳۸۵-۱۴۰۳)، سند شاخص‌های عدالت جنسیتی (۱۳۹۶)
مشارکت محدود در تولیدی	دسترسی نابرابر به منابع	شکاف جنسیتی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، محتوای نامتناسب آموزش‌ها با نیازهای زنان، کمبود مروجان زن	مصاحبه با کارشناسان ترویج کشاورزی (تهران)، داده‌های آماری وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۹۹)، پیمایش ۱۵ روستای نمونه
مشارکت محدود در مشارکت محدود در	تصمیم‌گیری‌ها	حضور کم‌رنگ در شوراهای روستا، عدم مشارکت در تصمیم‌سازی‌های مرتبط با آب و زمین، فقدان تشکل‌های صنفی قدرتمند	مصاحبه با کارشناسان توسعه روستایی، اسناد سیاستی، سند ارتقای وضعیت زنان و خانواده در استان‌ها (۱۳۹۷)
بی‌اعتنایی نهادی به کار زنان	بی‌اعتنایی نهادی به کار زنان	به رسمیت نشناختن کار خانگی، نادیده‌گرفتن نقش زنان در کشاورزی غیررسمی، فقدان پوشش بیمه‌ای مناسب	مصاحبه با متخصصان توسعه روستایی، تحلیل اسناد سیاستی (برنامه‌های توسعه)
چالش‌های حقوقی و قانونی	چالش‌های حقوقی و قانونی	تبعیض در قوانین ارث، ضعف قوانین حمایتی، موانع حقوقی در مالکیت زمین	مصاحبه با زنان روستایی و کارشناسان، یافته‌های کدگذاری داده‌های کیفی
موانع فرهنگی و اجتماعی	هنجارهای جنسیتی محدودکننده	تفکیک نقش‌های جنسیتی، تابوهای فرهنگی، محدودیت تحرک اجتماعی زنان	داده‌های آماری انتخابات شوراهای روستایی (۱۳۸۵-۱۴۰۰)، مصاحبه با زنان روستایی (فارس)، مدیران تعاونی‌ها (لرستان)

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی	نمونه مفاهیم	منبع این مقوله‌ها و مفاهیم
کلیشه‌های جنسیتی در کشاورزی	تلقی کشاورزی به‌عنوان حرفه‌ای مردانه، نپذیرفتن توانمندی‌های فنی زنان، تقسیم‌کار جنسیتی در فعالیت‌های کشاورزی	مصاحبه با پژوهشگران توسعه روستایی (گلستان)، داده‌های آماری مرکز آمار ایران (کار بدون مزد خانوادگی)، سند جامع توسعه امور زنان و خانواده (۱۳۸۴)	
فشارهای خانوادگی و اجتماعی	مقاومت همسر و خانواده، نگرانی از قضاوت‌های اجتماعی، مسئولیت‌های چندگانه زنان	مصاحبه با کارشناسان حقوقی (فارس)، زنان روستایی (گلستان)، اسناد سیاستی (سند سیاست‌های کلی خانواده، ۱۳۹۵)، مقایسه با CEDAW	
چالش‌های سیاست‌گذاری	نادیده‌گرفتن نیازهای جنسیتی در سیاست‌های توسعه روستایی	تدوین سیاست‌ها از دیدگاه مردانه، بی‌توجهی به نیازهای خاص زنان، فقدان حساسیت جنسیتی در برنامه‌ریزی	مصاحبه با زنان روستایی (اصفهان)، کارشناسان جامعه‌شناسی روستایی، پیمایش ۱۵ روستای نمونه
فقدان پیوستگی و انسجام سیاستی	ناهماهنگی بین نهادهای متولی، سیاست‌های مقطعی و غیرمنسجم، فقدان چارچوب یکپارچه	مصاحبه با زنان روستایی (اصفهان، لرستان)، کارشناسان توسعه جنسیتی، (رجوع شود به جدول ۳ الگوی مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی)	
ضعف ضمانت اجرایی	شکاف میان سیاست و اجرا، فقدان سازوکارهای پایش، کمبود منابع برای اجرای سیاست‌ها	مصاحبه با زنان روستایی (لرستان، اصفهان)، بررسی‌های زمان‌سنجی (رجوع شود به جدول ۷ ساعات کار روزانه)، کارشناسان توسعه جنسیتی	
غفلت از دانش بومی زنان در سیاست‌گذاری‌های روستایی	بی‌توجهی به تجارب زیسته، نادیده گرفتن راهکارهای محلی، غلبه رویکردهای بالا به پایین	مصاحبه با متخصصان سیاست‌گذاری جنسیتی (تهران)، تحلیل اسناد سیاستی (برنامه ششم توسعه، برنامه هفتم توسعه)، مقایسه با SDG5 و CEDAW	
ضعف داده‌ها و شواهد	فقدان آمار تفکیک‌شده جنسیتی	مصاحبه با متخصصان سیاست‌گذاری (تهران)، اسناد سیاستی: سند جامع توسعه امور زنان و خانواده (۱۳۸۴)، سند شاخص‌های عدالت جنسیتی (۱۳۹۶)	
ضعف پژوهش‌های کاربردی	کمبود مطالعات میدانی، فقدان رویکرد مشارکتی در پژوهش‌ها، شکاف میان دانشگاه و میدان عمل	مصاحبه با مدیران اجرایی (فارس)، زنان روستایی (گلستان)، (رجوع شود به جدول ۵ دیدگاه متخصصان درباره اجرا)، داده‌های کمی (۸۲٪ متخصصان)	
راهکارها و ابتکارات موفق در کاهش نابرابری جنسیتی	کارآمدی راهکارهای مشارکتی	موفقیت صندوق‌های اعتباری خرد، تأثیر مثبت تعاونی‌های زنان، اثربخشی رویکردهای مبتنی بر اجتماع	مصاحبه با پژوهشگران توسعه روستایی (لرستان)، (رجوع شود به جدول ۸ وضعیت داده‌ها)، داده‌های آماری مرکز آمار ایران و وزارت جهاد کشاورزی
کارآمدی رویکردهای تجویزی	شکست طرح‌های اشتغال‌زایی کوتاه‌مدت، ناپایداری آموزش‌های غیرکاربردی، ناکارآمدی حمایت‌های بدون مشارکت ذی‌نفعان	مصاحبه با پژوهشگران توسعه روستایی (تهران)، یافته‌های کدگذاری داده‌های کیفی	
الگوهای نوآورانه و پایدار	ابتکارات محلی موفق، پیوند دانش بومی و نوین، راهکارهای سازگار با شرایط محلی		

تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و جنسیت

مفاهیم مرتبط ارائه شده‌اند. این مقوله‌ها به‌عنوان پایه‌ای برای تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و جنسیت استفاده شده‌اند و به پنج محور اصلی

در جدول ۱، مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و نمونه‌ای از

مالکیت است که زنان را به دلیل نداشتن سند به نام خود از دسترسی به تسهیلات محروم می‌کند. اظهارات این زن بر نابرابری عمیق در سیستم اعتباری تأکید دارد؛ جایی که مشارکت واقعی زنان در کشاورزی به رسمیت شناخته نمی‌شود.

تحلیل اسناد سیاستی نیز نشان می‌دهد که برنامه‌های اعتباری بدون توجه به نیازهای خاص زنان طراحی شده‌اند؛ برای مثال، اطلاع‌رسانی درباره تسهیلات، بیشتر در جلساتی انجام می‌شود که مردان حضور دارند. یکی از مشارکت‌کنندگان (کارشناس توسعه روستایی، ۴۰ساله، زن، گلستان) تجربه خود از تلاش زنان را برای دسترسی به وام این‌گونه بیان کرد:

«خیلی از زنان روستایی نمی‌دونن چه تسهیلاتی وجود دارد. اطلاع‌رسانی‌ها معمولاً توی جلساتی است که مردها شرکت می‌کنن یا اصلاً به دست زنان نمی‌رسه.»

این اظهارات بر شکاف اطلاعاتی و موانع نهادی تأکید دارد که دسترسی زنان به منابع مالی را محدودتر می‌کند. چنین موانعی نه تنها فرصت‌های اقتصادی زنان را کاهش می‌دهد، بلکه وابستگی آن‌ها به مردان را تقویت می‌کند.

دسترسی نابرابر به منابع تولیدی

زنان روستایی در دسترسی به منابع تولیدی مانند زمین، آب و فناوری‌های نوین نیز با محدودیت‌های جدی مواجه‌اند. قوانین ارث و هنجارهای فرهنگی، مالکیت زمین را عمدتاً به مردان اختصاص داده و دسترسی محدود به آب و منابع طبیعی، مشارکت برابر زنان را دشوار کرده است.

یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۴۵ساله، فارس) تجربه خود را از مواجهه با محدودیت‌های مالکیت زمین این‌گونه روایت کرد:

«سال‌هاست تو زمین کار می‌کنم؛ ولی چون هیچ مدرک یا سندی به اسم من نیست، هیچ‌جا به حسابم نمی‌ارن. وقتی رفتم جهاد کشاورزی برای گرفتن نهاده، گفتن باید مدارک مالکیت بیاری. گفتم ندارم. گفتن نمی‌تونیم کمکت کنیم.»

این نقل‌قول تأثیر قوانین و هنجارهای فرهنگی را بر

تقسیم می‌شوند که هریک به جنبه‌ای کلیدی از چالش‌های زنان روستایی می‌پردازد. این تقسیم‌بندی، چارچوبی منسجم برای بررسی موانع و کاستی‌های سیاست‌های توسعه روستایی فراهم می‌کند. در ادامه، هریک از این محورها به صورت جداگانه و براساس یافته‌های پژوهش بررسی می‌شود تا تصویر جامعی از وضعیت شمول جنسیتی در توسعه روستایی ایران ارائه شود.

نابرابری جنسیتی در دسترسی به منابع

نابرابری جنسیتی در دسترسی به منابع یکی از محورهای کلیدی این پژوهش است که محدودیت‌های زنان روستایی در دسترسی به منابع مالی، تولیدی و دانش و مهارت را بررسی می‌کند. این نابرابری‌ها ریشه در ساختارهای اجتماعی، حقوقی و نهادی دارند و مانع مشارکت برابر زنان در توسعه روستایی می‌شوند. این بخش براساس یافته‌های پژوهش، نابرابری‌های موجود در دسترسی زنان روستایی به منابع مالی، منابع تولیدی و دانش و مهارت را بررسی می‌کند. تحلیل داده‌های کیفی از جمله مصاحبه‌ها و اسناد سیاستی، نشان‌دهنده شکاف‌های عمیق جنسیتی در این حوزه‌هاست.

موانع نهادی در دسترسی به تسهیلات مالی

زنان روستایی در دسترسی به اعتبارات بانکی با موانع متعددی مواجه‌اند؛ از جمله فقدان وثیقه‌های رسمی، سهم ناچیز از تسهیلات اعطایی و وابستگی حقوقی به مردان. این موانع نه تنها دسترسی به سرمایه را محدود می‌کند، بلکه توانایی زنان برای سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی را کاهش می‌دهد.

یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۳۵ساله، گلستان) تجربه خود را در تلاش برای دریافت وام این‌گونه روایت کرد:

«رفتم بانک برای گرفتن وام، گفتن باید سند زمین بیاری. گفتم زمین به نام شوهرمه و اون نیست. گفتن خودت نمی‌تونی کاری کنی. من که همه کارای زمین رو خودم انجام می‌دم. چرا باید این جور باشه؟»

این نقل‌قول نشان‌دهنده موانع ساختاری ناشی از قوانین

محدودیت دسترسی زنان به منابع تولیدی نشان می‌دهد. حتی در مواردی که زنان نقش عملی و فعال در تولید دارند، عدم شناسایی حقوق مالکیت آن‌ها مانعی جدی برای بهره‌مندی از منابع حمایتی و اعتباری ایجاد کرده است.

علاوه بر این، دسترسی محدود به فناوری‌های نوین، مانند ماشین‌آلات کشاورزی، مشارکت زنان را در فعالیت‌های مکانیزه کاهش داده است. یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان (کارشناس کشاورزی، ۴۲ ساله، مرد، فارس) تجربه خود را این‌گونه بیان کرد:

«ماشین‌آلات کشاورزی معمولاً برای مردها در نظر گرفته می‌شود. زنان کمتر به این ابزارها دسترسی دارند؛ چون همه فکر می‌کنند این کار فقط برای مردهاست.»

این اظهارات نقش کلیشه‌های جنسیتی را در محدود کردن دسترسی زنان به فناوری‌های نوین برجسته می‌کند. تحلیل اسناد سیاستی نیز تأیید می‌کند که سیاست‌های تخصیص منابع تولیدی، مانند یارانه‌های نهاده‌های کشاورزی بدون توجه به جنسیت طراحی شده‌اند و نابرابری‌های موجود را تشدید می‌کنند.

دسترسی نابرابر به دانش و مهارت

شکاف جنسیتی در دسترسی به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و خدمات ترویجی یکی دیگر از موانع کلیدی است. کمبود مروجان زن و محتوای نامتناسب آموزش‌ها با نیازهای زنان، توانایی آن‌ها را برای بهبود مهارت‌های کشاورزی محدود کرده است.

یکی از مشارکت‌کنندگان (کارشناس ترویج، زن، ۵۰ ساله، اصفهان) تجربه خود را درباره محدودیت‌های آموزشی زنان روستایی این‌گونه روایت کرد:

«مشکل اینجاست که دوره‌های آموزشی ما بیشتر با دیدگاه مردانه طراحی شدند؛ مثلاً در حوزه مکانیزاسیون، آموزش‌هایی داریم که زنان کمتر باهاشون سروکار دارن. در مقابل، در حوزه‌هایی مثل فرآوری محصولات که زنان نقش پررنگی دارن، آموزش‌های ما محدودن.»

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان (کارشناس ترویج کشاورزی، ۴۱ ساله، زن، تهران) تجربه خود را درباره تطابق نداشتن برنامه‌های آموزشی با نیازهای واقعی زنان روستایی این‌گونه بیان کرد:

«دوره‌های آموزشی ما ربط خیلی کمی به نیازهای واقعی زنان دارند؛ مثلاً در حوزه مکانیزاسیون، آموزش‌هایی داریم که زنان کمتر باهاشون سروکار دارن.»

این نقل‌قول‌ها نشان‌دهنده تطابق نداشتن برنامه‌های آموزشی با نیازهای واقعی زنان روستایی است. اظهارات این کارشناسان بر ضرورت طراحی آموزش‌های حساس به جنسیت تأکید دارند.

داده‌های کمی نیز این مشکل را تأیید می‌کنند. در سال ۱۳۹۹، تنها ۱۴٪ از مروجان کشاورزی زن بودند که دسترسی زنان به خدمات ترویجی را محدود کرده است. پیمایش انجام شده در ۱۵ روستای نمونه نشان داد که ۶۸٪ زنان و ۷۴٪ مردان کشاورزی را فعالیتی مردانه می‌دانند که این نگرش به تقسیم کار جنسیتی منجر شده و کنترل زنان بر منابع را کاهش داده است. در جدول ۳، الگوی مشارکت زنان و مردان در فعالیت‌های کشاورزی ارائه شده است که نشان‌دهنده غلبه مردان در فعالیت‌هایی مانند شخم‌زدن (۹۳٪) و بازاریابی (۸۵٪) و حضور پررنگ زنان در فرآوری محصولات (۶۸٪) و پرورش طیور (۸۲٪) است.

جدول ۳- الگوی مشارکت زنان و مردان در فعالیت‌های مختلف کشاورزی

Table 3- Pattern of participation of women and men in various agricultural activities

فعالیت کشاورزی	عمدتاً مردانه	عمدتاً زنانه	هر دو جنسیت
شخم‌زدن	۹۳٪	۰٪	۷٪
کار با ماشین‌آلات	۸۹٪	۰٪	۱۱٪
آبیاری	۷۲٪	۴٪	۲۴٪
سمپاشی	۸۱٪	۲٪	۱۷٪
کاشت بذر	۲۸٪	۱۲٪	۶۰٪
وجین علف‌های هرز	۱۵٪	۵۲٪	۳۳٪
برداشت محصول	۲۹٪	۱۶٪	۵۵٪
فرآوری محصول	۱۲٪	۶۸٪	۲۰٪
بازاریابی و فروش	۸۵٪	۳٪	۱۲٪
نگهداری دام بزرگ	۷۶٪	۴٪	۲۰٪
پرورش طیور	۵٪	۸۲٪	۱۳٪
پرورش زنبور عسل	۴۵٪	۹٪	۴۶٪

طرد نهادی و ساختاری

طرد نهادی و ساختاری یکی از محورهای اصلی شناسایی شده در تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و جنسیت است که با مقوله‌های استخراج‌شده از کدگذاری داده‌های کیفی (جدول ۱) هم‌راستا است. این بخش براساس یافته‌های پژوهش، بی‌اعتنایی نهادی به کار زنان، چالش‌های حقوقی و قانونی و مشارکت محدود زنان روستایی را در تصمیم‌گیری‌ها بررسی می‌کند.

بی‌اعتنایی نهادی به کار زنان

یافته‌های کدگذاری نشان می‌دهد که کار خانگی و فعالیت‌های کشاورزی غیررسمی زنان اغلب به رسمیت شناخته نمی‌شود و در آمارهای رسمی به‌عنوان «کار بدون مزد خانوادگی» طبقه‌بندی می‌شود. این بی‌اعتنایی نهادی، نقش اقتصادی زنان در کشاورزی را نادیده می‌گیرد و مانع دسترسی آن‌ها به حمایت‌های اجتماعی مانند پوشش بیمه‌ای مناسب می‌شود. بررسی نظام‌های آماری موجود نشان می‌دهد که داده‌های مربوط به «کار بدون مزد خانوادگی» در بخش کشاورزی ناقص است و مشارکت واقعی زنان در این حوزه ثبت

نمی‌شود.

یکی از مشارکت‌کنندگان (پژوهشگر توسعه روستایی، ۳۸ساله، زن، تهران) تجربه خود را از بی‌اعتنایی نهادی به کار زنان روستایی این‌گونه روایت کرد:

«بسیاری از مشارکت زنان در کشاورزی به‌عنوان کار خانگی یا کمک خانوادگی طبقه‌بندی می‌شود و در آمارهای رسمی منعکس نمی‌شود.»

این نقل‌قول اهمیت ثبت دقیق مشارکت زنان در آمارهای رسمی را برجسته می‌کند. فقدان داده‌های دقیق، سیاست‌گذاری مؤثر برای زنان روستایی را دشوار کرده است؛ علاوه‌براین، بررسی نظام‌های آماری نشان می‌دهد که داده‌های مربوط به کار بدون مزد خانوادگی ناقص است. این کمبود، برنامه‌ریزی برای حمایت از زنان را با چالش مواجه کرده و فقدان پوشش بیمه‌ای مناسب، زنان شاغل در کشاورزی غیررسمی را در برابر ریسک‌های اقتصادی آسیب‌پذیرتر می‌کند.

چالش‌های حقوقی و قانونی

چالش‌های حقوقی و قانونی یکی دیگر از جنبه‌های طرد نهادی است که در کدگذاری داده‌ها برجسته شده است. تبعیض در

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان (کارشناس حقوقی، ۴۴ساله، زن، فارس) تجربه خود را از تبعیض در قوانین ارث و موانع حقوقی در مالکیت زمین این‌گونه روایت کرد:

«قوانین ارث و مالکیت در ایران هنوز به‌طور کامل با نیازهای زنان روستایی همخوانی ندارد. این باعث می‌شود زنان از حقوق برابر محروم بشن.»

این نقل‌قول بر شکاف بین قوانین موجود و نیازهای زنان تأکید دارد.

مشارکت محدود در تصمیم‌گیری‌ها

مشارکت کم زنان روستایی در نهادهای تصمیم‌گیری محلی، مانند شوراهای روستایی و تعاونی‌های کشاورزی یکی دیگر از مظاهر طرد نهادی و ساختاری است. این محدودیت، نیازهای زنان را در طرح‌های توسعه‌ای نادیده می‌گیرد.

بررسی آمار انتخابات شوراهای روستایی در سال ۱۴۰۰ (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۰) نشان می‌دهد که تنها ۳/۶٪ از اعضای شوراهای روستایی را زنان تشکیل می‌دهند. جدول زیر روند مشارکت زنان در شوراهای روستایی طی چهار دوره را نشان می‌دهد.

جدول ۴- درصد زنان در شوراهای روستایی (۱۳۸۵-۱۳۹۶)

درصد زنان در شوراهای روستایی	دوره انتخابات
۱/۸	۱۳۸۵
۱/۲	۱۳۸۸
۲/۷	۱۳۹۲
۳/۲	۱۳۹۶
۳/۶	۱۴۰۰

مشارکت کم زنان روستایی در نهادهای تصمیم‌گیری محلی را این‌گونه روایت کرد:

«در روستای ما، تصمیمات مهم درباره آب، کشت و برنامه‌های عمرانی عملاً توسط مردان گرفته می‌شود. حتی وقتی موضوع به کارهایی برمی‌گردد که زنان بیشتر درگیر آن هستند، ولی باز هم از ما نظرخواهی نمی‌شود.»

این گفته بیانگر طرد زنان از فرآیندهای تصمیم‌گیری و تأثیر منفی آن بر اثربخشی طرح‌های توسعه‌ای است. عدم

قوانین ارث و موانع حقوقی در مالکیت زمین، دسترسی زنان روستایی به منابع کلیدی را محدود کرده است. تحلیل اسناد سیاستی نشان می‌دهد که قوانین موجود اغلب مالکیت زمین را به مردان نسبت می‌دهند و زنان به دلیل وابستگی حقوقی به همسر یا پدر از حقوق مالکیت محروم می‌شوند.

یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۳۸ساله، گلستان) تجربه خود را از تبعیض در قوانین ارث و موانع حقوقی در مالکیت زمین این‌گونه روایت کرد:

«زمین به نام همسر است... من خودم کشاورزی

می‌کنم؛ اما چون سند به نام من نیست، نمی‌تونم وام بگیرم.»

همچنین، ضعف قوانین حمایتی برای زنان روستایی، مانند نبود چارچوب‌های قانونی برای حمایت از کارگران کشاورزی غیررسمی، این طرد را تشدید می‌کند. تحلیل اسناد سیاستی مانند سند جامع توسعه امور زنان و خانواده (۱۳۸۴) و سند سیاست‌های کلی خانواده (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که این اسناد فاقد تعهدات حقوقی لازم برای رفع تبعیض علیه زنان هستند. مقایسه با استانداردهای جهانی مانند کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان (CEDAW) نیز این کمبود را تأیید می‌کند.

این آمار نشان‌دهنده افزایش اندک اما ناکافی مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌های محلی است. در تعاونی‌های روستایی و کشاورزی نیز وضعیت مشابهی حاکم است؛ به‌گونه‌ای که زنان تنها ۴.۵٪ درصد از اعضای هیئت‌مدیره تعاونی‌های روستایی و ۶.۲٪ درصد از اعضای هیئت‌مدیره تعاونی‌های کشاورزی را تشکیل می‌دهند.

یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۴۷ساله، فارس)

مشارکت زنان را در قالب‌های ازپیش‌تعیین‌شده می‌بیند. یکی از مشارکت‌کنندگان (متخصص حوزه سیاست‌گذاری جنسیتی، زن، ۳۸ساله، تهران) رویکرد مردم‌محور در سیاست‌گذاری را این‌گونه روایت کرد:

«بیشتر برنامه‌ها از بالا به پایین تدوین می‌شن و سهم زنان در آن‌ها معمولاً به‌عنوان مخاطب آموزش یا نیروی کار ارزان‌قیمت تعریف می‌شه. مشارکت واقعی، یعنی تأثیرگذاری در تعیین اولویت‌ها و تصمیمات جایی در این سیاست‌ها نداره.»

این نقل‌قول بر محدودیت‌های رویکردهای فعلی سیاست‌گذاری و نیاز به طراحی برنامه‌های حساس به جنسیت تأکید دارد.

این رویکرد به‌جای پرداختن به نابرابری‌های ساختاری و روابط قدرت بر ادغام زنان در برنامه‌های موجود تمرکز دارد. این نگرش موجب شده است که فاصله‌ای معنادار میان سیاست‌های داخلی و اسناد بین‌المللی مانند SDG5 و CEDAW به وجود آید. مقایسه اسناد سیاستی ایران از جمله برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶) و سند شاخص‌های عدالت جنسیتی (۱۳۹۶)، با استانداردهای جهانی نشان می‌دهد که پوشش مسائل حقوقی و مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌ها در این اسناد ناکافی است. جدول (۵) این مقایسه را به‌صورت خلاصه ارائه می‌دهد.

مشارکت زنان باعث نادیده‌گرفتن نیازهای واقعی آن‌ها در برنامه‌ریزی‌ها شده و در نتیجه بسیاری از این طرح‌ها با شکست مواجه می‌شود. داده‌های کمی نیز این مشکل را تأیید می‌کنند. در سال ۱۳۹۶، تنها ۳۲ درصد از اعضای شوراهای روستایی را زنان تشکیل می‌دادند. جدول ۴ روند مشارکت زنان را در شوراهای روستایی طی چهار دوره (۱۳۹۶-۱۳۸۵) نشان می‌دهد که گرچه افزایشی اندک داشته، اما همچنان ناکافی است.

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان (مدیران تعاونی، ۵۰ساله، مرد، لرستان) مشارکت کم زنان روستایی را در نهادهای تصمیم‌گیری محلی این‌گونه بیان کرد:

«زنان تو تعاونی‌های ما کمتر دیده می‌شن؛ چون فضا برای مشارکت اونا فراهم نیست. باید سازوکارهایی باشه که اونا هم بتونن نقش فعال داشته باشن.»

این نقل‌قول بر ضرورت ایجاد بسترهای نهادی برای افزایش مشارکت زنان در ساختارهای محلی و تعاونی تأکید دارد.

رویکرد مردم‌محور در سیاست‌گذاری

تحلیل اسناد سیاست‌گذاری توسعه روستایی از جمله برنامه ششم توسعه و شاخص‌های عدالت جنسیتی نشان می‌دهد که توجه به مسائل زنان بیشتر جنبه نمادین دارد و در برنامه‌ریزی‌های عملیاتی، حساسیت جنسیتی دیده نمی‌شود. چارچوب غالب همچنان رویکرد «زنان در توسعه» است که

جدول ۵- مقایسه اسناد دولتی ایران با SDG5 و CEDAW

Table 5- Comparison of Iranian government documents with SDG5 and CEDAW

تطبیق با CEDAW	تطبیق با SDG5	ماده / بند / تبصره	سال	سند ایرانی
غیبت رویکرد برابری حقوقی	محدود و محافظه‌کار	راهبردهای اقتصادی و فرهنگی	۱۳۸۴	سند جامع توسعه امور زنان و خانواده
مغایر با ماده ۵، ۱۲ و ۱۶ CEDAW	مغایر با ۵.۴ و ۵.۶	بندهای ۳، ۴، ۹	۱۳۹۵	سند سیاست‌های کلی خانواده
نگاه غیرحقوقی و کمی صرف	پایش SDG5	شاخص‌های ۱-۳، ۴-۷، ۳-۷	۱۳۹۶	سند شاخص‌های عدالت جنسیتی
حقوق باروری و جنسیتی پوشش داده نشده	اهداف ۵.۲، ۵.۵، ۵.۴	ماده ۱۰۱-۱۰۲-۸۰	۱۳۹۶	برنامه ششم توسعه
عدم تعهد به الزامات حقوقی CEDAW	انطباق نسبی با SDG5	۱۲ محور - بدون ماده مشخص	۱۳۹۷	سند ارتقای وضعیت زنان و خانواده در استان‌ها
عدم پوشش کامل در نسخه نهایی	پوشش مستقیم بند ۲	مواد ۲، ۴، ۱۵	۱۳۹۹	لایحه تأمین امنیت زنان در برابر خشونت

ضعف ضمانت اجرایی

یافته‌های مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که ۸۲٪ از متخصصان معتقدند شکاف درخور توجهی میان سیاست‌های مصوب و اجرای آن‌ها وجود دارد. این ضعف ضمانت اجرایی، اثربخشی سیاست‌های مرتبط با زنان روستایی را کاهش داده و طرد نهادی را تشدید کرده است.

یکی از مشارکت‌کنندگان (مدیر اجرایی، ۵۲ ساله، مرد، استان گلستان) در این زمینه اظهار داشت:

«ما سیاست‌های خوبی داریم؛ اما وقتی به مرحله اجرا می‌رسیم با کمبود بودجه، نیروی انسانی و زیرساخت‌های لازم مواجه می‌شویم. گاهی نیز دستگاه‌های اجرایی هماهنگی لازم را با یکدیگر ندارند و هرکدام به صورت جزیره‌ای عمل می‌کنند.»

این نقل قول بر چالش‌های اجرایی و نیاز به هماهنگی سازمانی و منابع کافی برای تحقق سیاست‌های توسعه روستایی با توجه به زنان تأکید دارد. جدول (۶) دیدگاه متخصصان درباره میزان اجرایی شدن سیاست‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۶- دیدگاه متخصصان درباره میزان اجرایی شدن سیاست‌های مرتبط با زنان روستایی

میزان اجرایی شدن	درصد متخصصان
بسیار کم	۳۸
کم	۴۲
متوسط	۱۵
زیاد	۳
بسیار زیاد	۲

موانع فرهنگی و اجتماعی

موانع فرهنگی و اجتماعی از جمله محورهای اصلی شناسایی شده در تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و جنسیت به شمار می‌روند. هنجارهای فرهنگی حاکم بر جوامع روستایی، کشاورزی را عمدتاً فعالیتی «مردانه» تلقی می‌کنند و نقش زنان را به فعالیت‌های حاشیه‌ای

یا پشتیبانی محدود می‌سازند. این نگرش‌های جنسیتی، مشارکت برابر زنان در فعالیت‌های کشاورزی را با چالش‌های جدی مواجه کرده است.

هنجارهای جنسیتی و تقسیم کار جنسیتی

یکی از موانع اصلی مشارکت برابر زنان در بخش کشاورزی، هنجارهای جنسیتی و الگوی سنتی تقسیم کار است. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۳۶ ساله، اصفهان) تجربه خود را این گونه روایت کرد:

«از بچگی بهمون یاد دادن که بعضی کارا مال مرداست؛ مثلاً هیچ وقت نشنیدم زنی تو روستامون تراکتور برونه. حتی اگه شوهرم نباشه، ترجیح می‌دم کارگر مرد بگیرم؛ چون مردم حرف درمیان.»

این اظهار نظر بیانگر فشارهای اجتماعی و فرهنگی است که مانع از ورود زنان به برخی فعالیت‌های کشاورزی می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان (متخصص جامعه‌شناسی

روستایی، ۵۱ ساله، زن) در تأیید این موضوع اظهار داشت:

«تقسیم کار جنسیتی ریشه در باورهای فرهنگی دارد. کارهایی که نیاز به قدرت بدنی یا تعامل با بازار دارند، به مردان محول می‌شوند؛ درحالی‌که کارهای زمان‌بر و کم‌درآمدتر به زنان سپرده می‌شود.»

یافته‌های کدگذاری و پیمایش انجام شده در ۱۵ روستای نمونه نیز (نتایج و توضیحات جدول ۲) این موضوع را تأیید می‌کند.

محدودیت تحرک اجتماعی

محدودیت تحرک اجتماعی و دسترسی زنان روستایی به فضاهای عمومی مانع دیگری است که در یافته‌های پژوهش برجسته شده است. هنجارهای فرهنگی و تابوهای اجتماعی، حضور زنان در فضاهای عمومی مانند بازارها یا دوره‌های آموزشی را محدود می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۲۹ ساله، اصفهان) تجربه خود را این گونه روایت کرد:

«من نمی‌تونم به راحتی به شهر برم یا در دوره‌های آموزشی شرکت کنم. باید اجازه همسرم رو بگیرم و حتماً

مسئولیت‌های چندگانه، فرصت‌های یادگیری و مشارکت اجتماعی زنان را محدود می‌کند.

براساس بررسی‌های زمان‌سنجی انجام‌شده، زنان روستایی به‌طور متوسط ۱۶ ساعت در روز کار می‌کنند؛ شامل حدود ۷ ساعت کار کشاورزی و ۷ ساعت کار خانگی و مراقبتی. درمقابل، مردان به‌طور متوسط ۱۰ ساعت در روز کار می‌کنند که عمدتاً به فعالیت‌های کشاورزی اختصاص دارد. جدول ۷ میانگین ساعات کار روزانه زنان و مردان را در فصول مختلف نشان می‌دهد.

یکی از مشارکت‌کنندگان (کارشناس توسعه جنسیتی، زن، ۳۹ساله، اصفهان) در این زمینه توضیح داد:

«بار مضاعف زنان روستایی به‌دلیل نابرابری‌های ساختاری و فرهنگی است. مردان فرصت بیشتری برای استراحت یا مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی دارند؛ درحالی‌که زنان هم‌زمان باید چند نقش را مدیریت کنند.»

این شواهد نشان می‌دهد که نابرابری‌های جنسیتی نه‌تنها دسترسی زنان به فرصت‌های توسعه فردی و جمعی را محدود می‌کند، بلکه بر کیفیت زندگی و رفاه آنان نیز تأثیر منفی می‌گذارد.

یکی از اعضای خانواده هم‌رام باشد. گاهی دوره‌های آموزشی خوبی برگزار می‌شود؛ اما چون باید مسافت طولانی‌ای رو طی کنم و شاید شب در شهر بمونم، نمی‌تونم شرکت کنم.»

این محدودیت‌ها، دسترسی زنان به منابع آموزشی و فرصت‌های اقتصادی را کاهش داده و مشارکت آن‌ها را در فعالیت‌های خارج از محیط خانگی دشوار کرده است.

مسئولیت‌های چندگانه و مضاعف کاری زنان روستایی

زنان روستایی علاوه‌بر مشارکت فعال در کشاورزی، مسئولیت انجام امور خانه، مراقبت از کودکان و سالمندان و تأمین منابعی مانند آب و سوخت را نیز بر عهده دارند. این بار کاری چندگانه، فرصت آن‌ها را برای حضور مؤثر در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و آموزشی به‌شدت محدود کرده است.

یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۳۳ساله، لرستان) در توضیح فشارهای کاری خود اظهار داشت:

«صبح زود کارای خونه رو انجام می‌دم. بعد به زمین می‌رم تا غروب. وقتی برمی‌گردم، باید به بچه‌ها برسم و شام درست کنم. کی وقت دارم برای دوره آموزشی برم؟»

این نقل‌قول به‌خوبی نشان می‌دهد که چگونه

جدول ۷- میانگین ساعات کار روزانه زنان و مردان روستایی در فصول مختلف

Table 7- Average daily working hours of rural women and men in different seasons

فصل	زنان (کار کشاورزی)	زنان (کار خانگی)	مردان (کار کشاورزی)	مردان (کار خانگی)
بهار	۸/۳	۷/۱	۹/۴	۰/۸
تابستان	۹/۱	۶/۵	۱۰/۲	۰/۶
پاییز	۷/۸	۷/۳	۸/۵	۰/۹
زمستان	۴/۲	۸/۷	۴/۸	۱/۲

چالش‌های سیاست‌گذاری

چالش‌های سیاست‌گذاری یکی از محورهای اصلی شناسایی شده در تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و جنسیت است که با مقوله‌های استخراج‌شده از کدگذاری داده‌های کیفی (جدول ۲) هم‌راستا است. این بخش براساس یافته‌های پژوهش، رویکرد مردم‌محور در سیاست‌ها،

فقدان پیوستگی و انسجام سیاستی و ضعف ضمانت اجرایی را بررسی می‌کند. تحلیل داده‌های کیفی (مصاحبه‌ها و اسناد سیاستی) و کمی (آمارها و دیدگاه‌های متخصصان) نشان‌دهنده موانع ساختاری در سیاست‌گذاری است که مشارکت زنان روستایی در توسعه را محدود کرده است.

جنسیتی پرداخته‌اند؛ اما این توجه، بیشتر در سطح شعار باقی مانده و فاقد حساسیت جنسیتی در برنامه‌ریزی است.

فقدان پیوستگی و انسجام سیاستی

ناهماهنگی بین نهادهای متولی و سیاست‌های مقطعی و غیرمنسجم یکی دیگر از چالش‌های برجسته در کدگذاری داده‌هاست. اسناد سیاستی مانند سند جامع توسعه امور زنان و خانواده (۱۳۸۴)، سند شاخص‌های عدالت جنسیتی (۱۳۹۶) و سند ارتقای وضعیت زنان و خانواده در استان‌ها (۱۳۹۷) نشان‌دهنده نبود چارچوب یکپارچه برای حمایت از زنان روستایی است. مصاحبه‌ها نیز این مشکل را تأیید می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان (متخصص سیاست‌گذاری، ۴۵ساله، زن، تهران) در این رابطه گفت:

«ما اسناد متعددی در حوزه زنان داریم؛ اما این اسناد هرکدام زبان و منطق خاص خودشون رو دارن و به‌صورت جزیره‌ای تدوین شدن. وقتی یک برنامه ملی پشتوانه مشخصی از نظر ساختار و هماهنگی نداشته باشه، طبیعیه که در سطح استان و روستا هم اجرایی نشه.»

این ناهماهنگی باعث شده است که سیاست‌ها در عمل اثربخشی محدودی داشته باشند.

مقایس اسناد سیاستی ایران با استانداردهای جهانی مانند (SDG5) هدف پنجم توسعه پایدار برای برابری جنسیتی و (CEDAW) کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان نشان می‌دهد که اسناد ایرانی فاقد انسجام لازم برای پوشش کامل مسائل جنسیتی هستند

نادیده‌گرفتن نیازهای جنسیتی در سیاست‌های توسعه روستایی

یافته‌های کدگذاری نشان می‌دهد که سیاست‌های توسعه روستایی ایران عمدتاً با رویکردی مردم‌محور تدوین شده‌اند و نیازهای خاص زنان روستایی را نادیده می‌گیرند. تحلیل محتوای کیفی اسناد سیاستی مانند برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶)، برنامه هفتم توسعه (۱۴۰۵-۱۴۰۱) و سند سیاست‌های کلی خانواده (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که رویکرد غالب، رویکرد «زنان در توسعه» (WID) است؛ رویکردی که بر ادغام زنان در فرایند توسعه تمرکز دارد، بدون توجه عمیق به نابرابری‌های ساختاری و روابط قدرت.

یکی از مشارکت‌کنندگان (کارشناس توسعه روستایی، ۴۵ساله، زن، لرستان) در این زمینه اظهار داشت:

«در سیاست‌های ما، زنان روستایی بیشتر به‌عنوان گیرندگان منفعل خدمات دیده می‌شن تا کنشگرانی فعال که می‌تونن در شکل‌دهی به فرایند توسعه نقش داشته باشن. قرار است آن‌ها در قالب تعاونی‌ها، صنایع دستی تولید کنن یا در دوره‌های آموزشی شرکت کنن؛ اما کمتر دیده می‌شه که از آن‌ها پرسیده بشه چی می‌خوان یا در تصمیمات مهم مشارکت داده بشن.»

این رویکرد در مقایسه با چارچوب‌های پیشرفته‌تر مانند «جنسیت و توسعه» (GAD) که به نابرابری‌های ساختاری توجه دارد، محدودیت‌های درخور توجهی دارد. بررسی اسناد سیاستی نشان می‌دهد که برنامه‌های توسعه پنج‌ساله، به‌ویژه از برنامه چهارم به بعد، به مسائل توانمندسازی زنان و عدالت

جدول ۸- مقایسه اسناد دولتی (برنامه هفتم توسعه) ایران با SDG5 و CEDAW

Table 8- Comparison of government documents (Seventh Development Plan) of Iran with SDG5 and CEDAW

تطبيق	ماده / بند / تبصره	سند ایرانی
تطبيق نسبی با SDG5 دارد		برنامه هفتم توسعه ماده ۹ و ۸۰
تطبيق نسبی با CEDAW دارد	تمرکز روی آموزش خانوادگی نه ورود زنان به سطوح تصمیم‌گیری، جلوگیری از طلاق، ارتقای مراکز مشاوره خانواده، تسهیلات بیمه‌ای و حمایت از ناباروری، فریز تخمک، حذف مفهوم عدالت جنسیتی و تأکید بر نقش خانوادگی زنان	سال

ضعف ضمانت اجرایی

ضعف ضمانت اجرایی یکی از چالش‌های اصلی در اجرای سیاست‌های توسعه روستایی مرتبط با زنان است. تحلیل داده‌های کیفی حاصل از مصاحبه‌ها و اسناد سیاستی نشان می‌دهد که فاصله چشمگیری بین سیاست‌های تدوین شده و نتایج عملی آنها وجود دارد. این مشکل به دلیل کمبود منابع، ناهماهنگی بین نهادها و نبود ابزارهای نظارتی مؤثر، توانایی سیاست‌ها را برای حمایت از زنان روستایی محدود کرده است.

بیشتر متخصصان در مصاحبه‌ها به این شکاف اشاره کرده‌اند (برای جزئیات، به جدول ۸ در بخش‌های پیشین مراجعه شود). یکی از مشارکت‌کنندگان (مدیر اجرایی، ۴۸ساله، زن، استان فارس) اظهار داشت:

«طرح‌های زیادی برای حمایت از زنان روستایی نوشته می‌شود؛ ولی تو اجرا گیر می‌کنی. بودجه به موقع نمی‌رسد. ادارات با هم هماهنگ نیستند و آخرش طرح‌ها نصفه‌کاره می‌مونه.»

این نقل قول بر موانع مالی و ناهماهنگی‌های سازمانی به‌عنوان عوامل کلیدی در ناکارآمدی اجرای سیاست‌ها تأکید دارد. در حوزه کشاورزی، این ضعف به‌ویژه در تطبیق نداشتن سیاست‌ها با نیازهای زنان روستایی مشهود است. یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۳۹ساله، گلستان) در این باره گفت:

«رفتم برای وام، گفتن باید سند زمین بیاری. گفتم سند به اسم شوهرمه و اون نیست. گفتن بدون سند نمی‌شه. من که دارم خودم زمین رو اداره می‌کنم. این چه قانونیه؟»

این اظهارات نشان می‌دهد که سیاست‌های اعتباری با واقعیت‌های زندگی زنان روستایی همخوانی ندارد و موانع حقوقی، دسترسی آن‌ها را دشوار کرده است.

یکی از مشارکت‌کنندگان (پژوهشگر توسعه روستایی،

۴۴ساله، زن، تهران) نیز بیان کرد:

«ما داده‌های کافی از فعالیت زنان تو کشاورزی نداریم. بدون اطلاعات دقیق، سیاست‌ها فقط یه سری شعار قشنگن که تو عمل کاری از پیش نمی‌برن.»

این نقل قول بر فقدان داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی و نبود

سازوکارهای پایش به‌عنوان موانع اصلی در اجرای مؤثر سیاست‌ها تأکید دارد.

غفلت از دانش بومی زنان در سیاست‌گذاری‌های روستایی

یافته‌های کدگذاری نشان‌دهنده بی‌توجهی به دانش بومی زنان روستایی در فرایند سیاست‌گذاری‌های توسعه روستایی است. مصاحبه‌ها حاکی از آن است که تجارب زیسته و راهکارهای محلی زنان که می‌تواند به طراحی سیاست‌های مؤثر و پایدار کمک کند، در برنامه‌ریزی‌ها نادیده گرفته می‌شود. این غفلت به تدوین سیاست‌هایی با رویکرد بالا به پایین منجر شده که بیشتر با مقاومت جوامع محلی مواجه می‌شود.

یکی از مشارکت‌کنندگان (زن روستایی، ۴۰ساله، لرستان)

در این باره اظهار داشت:

«ما روش‌های خودمون رو برای کاشت گیاهان دارویی داریم که سال‌هاست جواب داده؛ ولی هیچ‌کس تو طرح‌های دولتی ازمون نظر نمی‌خواد. فقط میان و می‌گن باید فلان بذر رو بکارید که اصلاً با زمین ما جور نیست.»

این نقل قول بر نادیده گرفتن دانش عملی زنان در کشاورزی تأکید دارد که می‌تواند به بهبود کارایی سیاست‌ها کمک کند.

یکی از مشارکت‌کنندگان (کارشناس توسعه روستایی،

۵۳ساله، مرد) نیز بیان کرد:

«سیاست‌گذارها معمولاً دنبال راه‌حل‌های وارداتی هستن و دانش بومی زنان، مثل روش‌های سستی مدیریت محصول رو جدی نمی‌گیرن. این باعث می‌شه طرح‌ها تو عمل شکست بخورن.»

این اظهارات نشان‌دهنده شکاف بین سیاست‌های متمرکز و واقعیت‌های محلی است که مانع از بهره‌برداری از ظرفیت‌های دانش بومی زنان می‌شود.

ضعف داده‌ها و شواهد

ضعف داده‌ها و شواهد یکی از محورهای اصلی شناسایی شده در تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر شمول اجتماعی و جنسیت است که با مقوله‌های استخراج‌شده از

سهم واقعی زنان در اقتصاد روستایی و کشاورزی را پنهان می‌کند و مانع از طراحی سیاست‌های هدفمند می‌شود. بررسی نظام‌های آماری موجود نشان می‌دهد که در بسیاری از حوزه‌های مرتبط با کشاورزی و توسعه روستایی، داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی یا وجود ندارد یا بسیار ناقص است؛ برای مثال، داده‌های مربوط به مالکیت زمین کشاورزی، دسترسی به اعتبارات، دسترسی به نهاده‌های کشاورزی، مشارکت در بازاریابی محصولات و درآمد کشاورزی به صورت ناقص یا بسیار ناقص ثبت شده‌اند. جدول (۹) وضعیت داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی را در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد.

کدگذاری داده‌های کیفی (جدول ۱) هم‌راستا است. این بخش براساس یافته‌های پژوهش، فقدان آمار تفکیک‌شده جنسیتی، ضعف پژوهش‌های کاربردی و نادیده گرفتن دانش بومی زنان را بررسی می‌کند. تحلیل داده‌های کیفی (مصاحبه‌ها و اسناد سیاستی) و کمی (بررسی نظام‌های آماری) نشان‌دهنده موانع اساسی در تولید و استفاده از داده‌های دقیق برای سیاست‌گذاری حساس به جنسیت است که برنامه‌ریزی مؤثر برای زنان روستایی را دشوار کرده است.

فقدان آمار تفکیک‌شده جنسیتی

یافته‌های کدگذاری نشان می‌دهد که یکی از چالش‌های اصلی در سیاست‌گذاری برای زنان روستایی، فقدان نظام جامع آماری تفکیک‌شده براساس جنسیت است. این کمبود داده‌ها،

جدول ۹- وضعیت داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی در بخش‌های مختلف کشاورزی و توسعه روستایی

Table 9- Status of gender-disaggregated data in different sectors of agriculture and rural development

وضعیت داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی	حوزه
ناقص	مالکیت زمین کشاورزی
نسبتاً کامل	اشتغال در بخش کشاورزی
ناقص	دریافت خدمات ترویجی
نسبتاً کامل	عضویت در تعاونی‌ها
ناقص	دسترسی به اعتبارات
بسیار ناقص	دسترسی به نهاده‌های کشاورزی
بسیار ناقص	مشارکت در بازاریابی محصولات
بسیار ناقص	درآمد کشاورزی
ناقص	کار بدون مزد خانوادگی

ضعف پژوهش‌های کاربردی

یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده کمبود مطالعات میدانی و فقدان رویکرد مشارکتی در پژوهش‌های مرتبط با زنان روستایی است. نتایج داده‌های کیفی حاکی از آن است که پژوهش‌های موجود اغلب فاقد ارتباط کافی با نیازهای واقعی زنان روستایی است و شکاف میان دانشگاه و میدان عمل را نشان می‌دهد. مصاحبه‌ها تأیید می‌کنند که مطالعات میدانی محدود و رویکردهای بالا به پایین در تحقیقات مانع از شناسایی دقیق

یکی از مشارکت‌کنندگان (پژوهشگر توسعه روستایی،

۳۸ساله، زن، لرستان) در این باره اظهار داشت:

«ما در لرستان واقعاً آمار دقیقی از فعالیت‌های اقتصادی

زنان روستایی نداریم. بخش زیادی از کار زنان به اسم مردان

ثبت می‌شود یا اصلاً جزو داده‌ها حساب نمی‌شود. وقتی این

اطلاعات وجود ندارد، هیچ برنامه‌ریزی دقیقی هم نمی‌تونه

شکل بگیره.»

این مشکل باعث شده است که سیاست‌گذاران نتوانند

تصویر دقیقی از نقش زنان در اقتصاد روستایی داشته باشند.

مسائل زنان روستایی شده است.

یکی از مشارکت‌کنندگان (پژوهشگر توسعه روستایی، ۴۹ساله، زن، استان لرستان) اظهار داشت:

«ما به تحقیقاتی نیاز داریم که از دل روستا و با مشارکت خود زنان انجام بشه. بیشتر مطالعات موجود یا از بالا به پایین هستن یا براساس فرضیات کلی. این‌طوری نمی‌شه مسائل خاص هر منطقه رو شناسایی کرد یا راه‌حل مناسب ارائه داد.»

این فقدان پژوهش‌های کاربردی باعث شده است که سیاست‌ها براساس داده‌های ناکافی طراحی شوند و اثربخشی محدودی داشته باشند.

بحث و نتیجه

این پژوهش با هدف تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی ایران از منظر عدالت جنسیتی و شمول اجتماعی با رویکردی ترکیبی (کمی-کیفی) انجام شد. یافته‌ها که از تحلیل اسناد، داده‌های آماری و مصاحبه‌ها به دست آمده، نشان‌دهنده نابرابری‌های جدی جنسیتی و طرد زنان روستایی در سیاست‌ها است. در ادامه، در این بخش یافته‌ها از منظرهای نظری، عملی و مقایسه‌ای بررسی می‌شود.

نابرابری جنسیتی در دسترسی به منابع

یافته‌های پژوهش نشان داد که زنان روستایی در دسترسی به منابع مالی، تولیدی و دانش و مهارت با موانع متعددی مواجه‌اند. محدودیت‌های نهادی، مانند فقدان وثیقه‌های رسمی و وابستگی حقوقی به مردان، دسترسی زنان به اعتبارات بانکی را محدود کرده است. این موضوع با اظهارات زنان روستایی، مانند نقل قول یک زن از استان گلستان تأیید می‌شود که به دلیل نداشتن سند مالکیت از دریافت وام محروم شده بود. این محدودیت‌ها ریشه در ساختارهای حقوقی و فرهنگی دارد که مالکیت زمین و منابع را عمدتاً به مردان اختصاص داده است. همچنین، دسترسی نابرابر به منابع تولیدی مانند زمین، آب و فناوری‌های نوین، مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی

مکانیزه را کاهش داده است؛ برای مثال، تنها ۱۴٪ از مردگان کشاورزی در سال ۱۳۹۹ زنان بودند که نشان‌دهنده شکاف جنسیتی در دسترسی به خدمات ترویجی است.

از منظر نظری، این یافته‌ها با رویکرد «جنسیت و توسعه» (GAD) هم‌راستا است که بر ضرورت رفع نابرابری‌های ساختاری و تغییر روابط قدرت تأکید دارد (Shortall, 2015). رویکرد غالب «زنان در توسعه» (WID) در سیاست‌های ایران که زنان را به‌عنوان گیرندگان منفعل خدمات می‌بیند، نتوانسته این نابرابری‌ها را به‌طور ریشه‌ای برطرف کند. از منظر عملی این محدودیت‌ها بهره‌وری کشاورزی و توانمندسازی اقتصادی زنان را کاهش داده و به تداوم فقر در جوامع روستایی منجر شده است. مقایسه با تجارب جهانی، مانند برنامه‌های گروه‌های خودیار زنان (SHGs) در هند نشان می‌دهد که تقویت تشکل‌های زنان و دسترسی به منابع مالی خرد می‌تواند به توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان کمک کند (Asia Regional Integration Center, n.d). باین‌حال، محدودیت‌هایی مانند وابستگی این مدل‌ها به حمایت‌های دولتی پایدار و تفاوت‌های فرهنگی (مانند ساختارهای اجتماعی پدرسالارانه قوی‌تر در برخی جوامع) ممکن است در زمینه‌های متفاوت مانند ایران، چالش‌هایی در پایداری بلندمدت ایجاد کند و نیاز به تطبیق محلی داشته باشد.

طرد نهادی و ساختاری

یافته‌ها نشان‌دهنده طرد نهادی و ساختاری زنان روستایی در فرایندهای توسعه است. بی‌اعتنایی نهادی به کار خانگی و کشاورزی غیررسمی زنان مانند طبقه‌بندی این فعالیت‌ها به‌عنوان «کار بدون مزد خانوادگی»، نقش اقتصادی زنان را کم‌رنگ کرده و آنها را از حمایت‌های اجتماعی مانند بیمه محروم کرده است. چالش‌های حقوقی مانند تبعیض در قوانین ارث و مالکیت زمین نیز دسترسی زنان به منابع کلیدی را محدود کرده است. مشارکت کم زنان در نهادهای تصمیم‌گیری محلی مانند شوراهای روستایی (تنها ۳.۲٪ در

این یافته‌ها با نظریه‌های فمینیست مانند دیدگاه موهانتی^۱ (2003) هم‌راستا است که نابرابری‌های جنسیتی را نتیجهٔ هنجارهای تبعیض‌آمیز و ساختارهای پدرسالارانه می‌داند. از منظر عملی، این موانع نه‌تنها مشارکت اقتصادی زنان را محدود کرده، بلکه بر سلامت جسمی و روانی آنها تأثیر منفی گذاشته است. تجارب جهانی مانند برنامه‌های آموزش جنسیتی در اتیوپی نشان می‌دهد که تغییر هنجارهای فرهنگی از طریق تعامل با رهبران محلی و مردان می‌تواند مشارکت زنان را تقویت کند (Lecoutere et al., 2023)؛ با این وجود، محدودیت‌هایی مانند زمینه‌های فرهنگی متفاوت (مانند سطوح بالاتر فردگرایی در برخی جوامع غربی در مقابل جمع‌گرایی در ایران) و ریسک‌های نهادی مانند کمبود منابع برای برنامه‌های بلندمدت، ممکن است این رویکردها را در زمینهٔ ایران چالش‌برانگیز کند و نیاز به ارزیابی‌های محلی برای جلوگیری از مقاومت فرهنگی داشته باشد.

چالش‌های سیاست‌گذاری

تحلیل اسناد سیاستی نشان داد که رویکرد غالب در سیاست‌های توسعهٔ روستایی ایران، رویکرد «زنان در توسعه» است که به ادغام زنان در فرایندهای موجود بدون تغییر ساختارهای نابرابر تمرکز دارد. ناهماهنگی بین نهادهای متولی، فقدان پیوستگی سیاستی و ضعف ضمانت اجرایی، اثربخشی این سیاست‌ها را کاهش داده است؛ برای مثال، ۸۲٪ از متخصصان معتقدند شکاف چشمگیری بین سیاست‌های مصوب و اجرا وجود دارد. غفلت از دانش بومی زنان نیز به طراحی سیاست‌های غیرمتناسب با واقعیت‌های محلی منجر شده است.

از منظر نظری، این یافته‌ها با انتقادهای اسکوبار (Escobar, 1995) از رویکردهای توسعهٔ متعارف همخوانی دارد که به‌جای تغییر ساختارها بر ادغام گروه‌های حاشیه‌ای در سیستم‌های موجود تمرکز می‌کند. از منظر عملی، این چالش‌ها

سال ۱۳۹۶)، نشان‌دهندهٔ فقدان صدای زنان در فرایندهای سیاست‌گذاری است.

این یافته‌ها با مفهوم طرد اجتماعی (Koutsouris et al., 2020) همخوانی دارد که محرومیت از منابع و فرصت‌های تصمیم‌گیری را به‌عنوان بی‌قدرتی تعریف می‌کند. از منظر نظری، این طرد با رویکردهای تحول جنسیتی قابل توضیح است که بر تغییر ساختارهای نابرابر قدرت تأکید دارند (MacArthur et al., 2022). از منظر عملی، این طرد نه‌تنها مشارکت زنان را محدود کرده، بلکه اثربخشی طرح‌های توسعه‌ای را کاهش داده است؛ زیرا نیازهای واقعی زنان در برنامه‌ریزی‌ها نادیده گرفته می‌شود. مقایسه با تجارب جهانی مانند سیاست‌های فراگیر WASH در اتیوپی (Macura et al., 2023) نشان می‌دهد که تقویت مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌های محلی می‌تواند اثربخشی سیاست‌ها را افزایش دهد؛ هرچند محدودیت‌هایی مانند تفاوت‌های نهادی (مانند سطوح مختلف تمرکززدایی حکومتی) و زمینه‌های فرهنگی متفاوت ممکن است این مدل‌ها را در ایران کمتر قابل اجرا کند و نیاز به بررسی ریسک‌های فرهنگی مانند مقاومت محلی داشته باشد.

موانع فرهنگی و اجتماعی

هنجارهای جنسیتی، کلیشه‌های فرهنگی و تقسیم کار جنسیتی از موانع اصلی مشارکت زنان روستایی است. یافته‌ها نشان داد که کشاورزی به‌عنوان فعالیت «مردانه» تلقی می‌شود و زنان به فعالیت‌های کم‌درآمدتر مانند فرآوری محصولات و پرورش طیور محدود شده‌اند. محدودیت تحرک اجتماعی و مسئولیت‌های چندگانهٔ زنان مانند مراقبت از خانواده و انجام کارهای خانگی، فرصت‌های آنها را برای حضور در فعالیت‌های اقتصادی و آموزشی کاهش داده است. پیمایش‌ها نشان داد که زنان به‌طور متوسط ۱۶ ساعت در روز کار می‌کنند؛ درحالی‌که این رقم برای مردان ۱۰ ساعت است.

¹ Mohanty

زنان روستایی در سیاست‌های توسعه ایران است که ریشه در موانع نهادی، فرهنگی و سیاسی دارد. این نابرابری‌ها نه تنها مشارکت زنان را محدود کرده است، بلکه توسعه پایدار روستایی را مختل می‌کند. پیشنهاد می‌شود سیاست‌ها با رویکرد تحول جنسیتی بازنگری شوند، داده‌های جنسیتی تقویت گردند و مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌ها افزایش یابد تا شمول اجتماعی محقق شود. محدودیت‌های پژوهش شامل تمرکز بر استان‌های خاص است که پیشنهاد پژوهش‌های گسترده‌تر را ضروری می‌سازد.

پیامدهای نظری

این پژوهش به غنای نظری در حوزه شمول اجتماعی و عدالت جنسیتی در توسعه روستایی کمک می‌کند. یافته‌ها تأیید می‌کنند که رویکردهای سنتی مانند WID که بر ادغام زنان در فرایندهای موجود تمرکز دارند، نمی‌توانند نابرابری‌های ساختاری را برطرف کنند. در مقابل، رویکردهای تحول جنسیتی و جریان‌سازی جنسیتی که بر تغییر هنجارها و ساختارهای قدرت تأکید دارند، برای تحقق عدالت جنسیتی مناسب‌تر هستند. این پژوهش همچنین بر ضرورت تلفیق دانش بومی زنان در سیاست‌گذاری تأکید می‌کند که با نظریه‌های توسعه محلی و مشارکتی هم‌راستا است (Ellis & Biggs, 2001). از منظر نظری، این مطالعه شکاف‌های موجود را در ادبیات توسعه ایران پر می‌کند و چارچوبی ترکیبی برای تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی از منظر جنسیتی ارائه می‌دهد.

پیامدهای عملی

یافته‌های پژوهش پیامدهای عملی مهمی برای سیاست‌گذاری توسعه روستایی در ایران دارد: نخست، ضرورت اصلاح قوانین حقوقی به‌ویژه در زمینه مالکیت زمین و ارث، برای تضمین دسترسی برابر زنان به منابع آشکار است؛ دوم، تقویت تشکل‌های زنان مانند تعاونی‌ها و صندوق‌های اعتباری خرد می‌تواند مشارکت اقتصادی و اجتماعی آنها را افزایش دهد؛ سوم، طراحی آموزش‌های حساس به جنسیت و افزایش تعداد

باعث شده‌اند که سیاست‌های توسعه روستایی نتواند به‌طور مؤثر به نیازهای زنان پاسخ دهد. مقایسه با استانداردهای جهانی مانند SDG5 و CEDAW نشان‌دهنده شکاف‌های جدی در تعهدات حقوقی و عملی ایران است؛ هرچند این استانداردها نیز محدودیت‌هایی مانند تمرکز بیش‌ازحد بر جنبه‌های حقوقی بدون توجه کافی به زمینه‌های فرهنگی محلی دارد که ممکن است در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، چالش‌هایی در اجرا ایجاد کند و نیاز به تطبیق با واقعیت‌های نهادی داشته باشد.

ضعف داده‌ها و شواهد

فقدان آمار تفکیک‌شده جنسیتی و کمبود پژوهش‌های کاربردی از موانع اصلی سیاست‌گذاری مؤثر هستند. داده‌های ناقص در حوزه‌هایی مانند مالکیت زمین، دسترسی به اعتبارات و مشارکت در بازاریابی، تصویر دقیقی از نقش زنان در اقتصاد روستایی ارائه نمی‌دهد. همچنین، پژوهش‌های موجود اغلب فاقد رویکرد مشارکتی و ارتباط با نیازهای واقعی زنان هستند. این یافته‌ها با دیدگاه کوتس‌موس و کووالچوک (Kutsmus & Kovalchuk, 2020) هم‌راستا است که فقدان داده‌های جنسیتی را مانعی برای سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد می‌داند. از منظر عملی، این کمبود داده‌ها باعث شده است که سیاست‌ها براساس فرضیات کلی طراحی شوند و اثربخشی محدودی داشته باشند. تجارب جهانی مانند برنامه CGIAR (2020) نشان می‌دهد که جمع‌آوری داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی می‌تواند به طراحی سیاست‌های هدفمند کمک کند؛ با این حال، محدودیت‌هایی مانند هزینه‌های زیاد جمع‌آوری داده در مقیاس بزرگ و تفاوت‌های نهادی (مانند سطوح مختلف دسترسی به فناوری در کشورهای مختلف) ممکن است این برنامه‌ها را در زمینه ایران کمتر عملی کند و نیاز به استراتژی‌های محلی برای غلبه بر چالش‌های فرهنگی و بودجه‌ای داشته باشد.

نتیجه

یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده نابرابری‌های ساختاری و طرد

و مدیریت منابع طبیعی، همراه با افزایش تعداد مروجان زن. ۴. توسعه پایگاه داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی در حوزه‌های مالکیت زمین، دسترسی به اعتبارات و مشارکت در کشاورزی برای پشتیبانی از سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد. ۵. اجرای برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی برای جوامع محلی با همکاری رهبران محلی و مردان به‌منظور کاهش کلیشه‌های جنسیتی و تقویت پذیرش نقش‌های برابر زنان در کشاورزی و تصمیم‌گیری.

۶. ایجاد سازوکارهایی مانند سهمیه‌بندی برای حضور زنان در شوراهای روستایی و تعاونی‌های کشاورزی به‌منظور تقویت صدای زنان در فرایندهای سیاست‌گذاری. ۷. ایجاد نهادهای هماهنگ‌کننده بین‌سازمانی و تخصیص بودجه‌های پایدار برای اجرای سیاست‌های مرتبط با زنان روستایی، همراه با توسعه ابزارهای پایش و ارزیابی.

پیشنهاد‌های پژوهشی:

۱. انجام پژوهش‌های تطبیقی با کشورهای دیگر (مانند هند و ایتالیایی) برای شناسایی راهکارهای اجرایی در ایران، با توجه به تفاوت‌های فرهنگی و نهادی. ۲. طراحی مطالعات میدانی با رویکرد مشارکتی که زنان روستایی را به‌عنوان کنشگران فعال در فرایند تحقیق در نظر بگیرد تا تجارب زیسته و دانش بومی آنها بهتر شناسایی شود. ۳. ارزیابی برنامه‌های موفق محلی مانند تعاونی‌های زنان یا صندوق‌های اعتباری خرد برای استخراج الگوهای تعمیم‌پذیر به سایر مناطق ایران. ۴. انجام مطالعات طولی برای رصد تغییرات در شاخص‌های عدالت جنسیتی و شمول اجتماعی در مناطق روستایی ایران به‌منظور ارائه شواهد قوی‌تر برای سیاست‌گذاری. ۵. انجام پژوهش‌های کیفی متمرکز بر هنجارهای فرهنگی و اجتماعی در مناطق مختلف. این پیشنهادها می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای

مروجان زن می‌تواند شکاف دسترسی به دانش و مهارت را کاهش دهد؛ چهارم، جمع‌آوری و انتشار داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی برای سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد ضروری است و درنهایت، تعامل با رهبران محلی و مردان برای تغییر هنجارهای فرهنگی می‌تواند موانع اجتماعی مشارکت زنان را کاهش دهد.

محدودیت‌های پژوهش

این پژوهش با محدودیت‌هایی مواجه بود: نخست، دسترسی محدود به داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی، تحلیل دقیق مشارکت زنان را دشوار کرد؛ دوم، تعداد نمونه‌های کیفی (مصاحبه‌ها) به دلیل محدودیت‌های زمانی و منابع، ممکن است تمام تنوع تجارب زنان روستایی را پوشش نداده باشد؛ سوم، تمرکز پژوهش بر ایران، امکان مقایسه تطبیقی گسترده‌تر با سایر کشورها را محدود کرد؛ درنهایت، فقدان دسترسی به برخی اسناد سیاستی محرمانه ممکن است تحلیل را تحت‌تأثیر قرار داده باشد.

پیشنهادها برای سیاست‌گذاری و پژوهش

برای رفع چالش‌های شناسایی‌شده در این پژوهش و تحقق عدالت جنسیتی و شمول اجتماعی در توسعه روستایی ایران، پیشنهادها زیر ارائه می‌شود:

پیشنهاد‌های سیاستی:

۱. بازنگری قوانین ارث و مالکیت زمین برای تضمین دسترسی برابر زنان به منابع کلیدی، از جمله ایجاد تسهیلات حقوقی برای ثبت مالکیت مشترک یا مستقل زنان. ۲. گسترش و حمایت از تعاونی‌های زنان و صندوق‌های اعتباری خرد با ارائه تسهیلات مالی و آموزشی هدفمند برای افزایش مشارکت اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی. ۳. توسعه برنامه‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای متناسب با نیازهای زنان با تأکید بر حوزه‌هایی مانند فرآوری محصولات

- Policy Review*, 36(1), 35–50. <https://doi.org/10.1111/dpr.12243>
- Ellis, F., & Biggs, S. (2001). Evolving themes in rural development 1950s–2000s. *Development Policy Review*, 19(4), 437–448. <https://doi.org/10.1111/1467-7679.00143>
- Escobar, A. (1995). *Encountering development: The making and unmaking of the third world*. Princeton University Press.
- Faizi, I. (2025). Examining the impact of gender attitudes on the quality of life in men and women. *Strategic Research on Social Problems*, 14(1), 87–114. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.143509.2058>
- FAO. (2018). Women in agriculture: Closing the gender gap for development. In *The State of Food and Agriculture* (pp. 1–62). Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/4/i2050e/i2050e.pdf>
- FAO, IFAD, & WFP. (2020). *Gender transformative approaches for food security, improved nutrition and sustainable agriculture—a compendium of fifteen good practices*. Food Agriculture Organization of the United Nations. <https://openknowledge.fao.org/items/beacd925-e94d-449d-bffa-2ab7ef9f7c80>
- Firouzabadi, S. A., & Sadeghi, A. (2010). The status of social exclusion of poor rural women. *Iranian Social Issues Review*, 1(1), 143–174. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/155251/fa>
- Gebre, G. G., Isoda, H., Rahut, D. B., Amekawa, Y., & Nomura, H. (2019). Gender differences in agricultural productivity: Evidence from maize farm households in southern Ethiopia. *Geo Journal*, 86(2), 843–864. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8550121/>
- Hamidian, A. (2017). *Inequality, poverty, social exclusion*. Sociologists. [In Persian]
- Hamshahri Newspaper. (1403). *What is the share of women in the facilities for home-based businesses?* (No: 861858). Hamshahri Online. [In Persian] <https://www.hamshahronline.ir/news/861858>
- Hashemizadeh, F. (1402). *Women's participation in industrial sector employment in the provinces during the summer of 1402; traditional women in industrial jobs* (No: 55316). Eco Iran. [In Persian] <https://ecoiran.com/fa/tiny/news-55316>
- Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435–464. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.00125>
- Kabeer, N. (2001). *Reflections on the measurement of women's empowerment*. In *Discussing Women's Empowerment—Theory and Practice* (Sida Studies No. 3). Novum Grafiska AB, Stockholm. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2645158>
- Karami, M., Mohammad-Karimi, Y., Akbari, M., & empowerment and poverty reduction in Iran. *Life Science Journal*, 8(2), 213–216. <https://www.researchgate.net/publication/290539853>
- Amini, A., & Taheri, A. (2017). An analysis on the role-playing of rural women's economical activities and its determinants: The case of simakan rural district in Jahrom County. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 12(2), 37–51. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20081758.1395.12.2.3.6>
- Andrade, M. S. (2022). Gender equality in the workplace: A global perspective. *Strategic HR Review*, 21(5), 158–163. <https://doi.org/10.1108/SHR-07-2022-0038>
- Asia Regional Integration Center (n.d.). *United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP): Cross-border Infrastructure*. <https://aric.adb.org/initiative/united-nations-economic-and-social-commission-for-asia-and-the-pacific>.
- Azam Azadeh, M., & Moshtaghian, M. (2016). Obstacles of female participation in social development. *Social Problems of Iran*, 7(1), 31–55. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.jspi.7.1.31>
- Bhambra, G. K. (2007). *Rethinking modernity: Postcolonialism and the sociological imagination*. palgrave macmillan.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Buvinić, M., & Mazza, J. (2005). *Social inclusion in latin America and the caribbean: Recent trends and key policy challenges*. Inter-American Development Bank.
- Cole, S. M., Kantor, P., Sarapura, S., & Rajaratnam, S. (2014). *Gender-transformative approaches to address inequalities in food, nutrition and economic outcomes in aquatic agricultural systems* (Working Paper: AAS-2014-42). CGIAR Research Program on Aquatic Agricultural Systems. <https://digitalarchive.worldfishcenter.org/server/api/core/bitstreams/3f47ca62-c1b6-4b10-ab82-2c42f08d9751/content>
- Colverson, K. E. (2015). *Integrating gender into rural advisory services*. Global Forum for Rural Advisory Services (GFRAS). file:///C:/Users/AMIN/Downloads/GFRAS_GGPNote4_Integrating-Gender-into-RAS-1.pdf
- Costenbader, E., Kohli, A., & Cole, S. (2024). *Gender transformative approaches in agrifood systems: A course in four modules 3 – how to operationalize gender transformative approaches*. CGIAR GENDER Impact Platform.
- Donya Eqtesad. (2020). *What is the share of women in council seats?* (No: 3775454). Donya Eqtesad newspaper. [In Persian] <https://donya-e-eqtesad.com/fa/tiny/news-3775454/>
- Doss, C. R. (2018). Women and agricultural productivity: Reframing the issues. *Development*

- for rural revitalization. In *2019 Global Food Policy Report* (pp. 44–51). International Food Policy Research Institute (IFPRI). <https://ideas.repec.org/h/fpr/ifpric/9780896293502-05.html>
- Ravula, P., Kasala, K., & Sylla, A. (2025). *Gender equality and social inclusion principles in research for development: Training modules*. International Crops Research Institute for the Semi-Arid Tropics, Patancheru, Telangana, India.
- Sharifi, N., Omid, M., & Mahmoodi, M. (2020). Factors influencing self-efficiency of rural Women in Malard County. *International Journal of Agricultural Management and Development*, 10(2), 167–174. [In Persian] <https://doi.org/10.1001.1.21595852.2020.10.2.4.1>
- Shamsi, M., & Ghasemi, V. (2025). Providing a desirable model for measuring social deprivation with an emphasis on social justice (An introduction to the concept of social misery). *Strategic Research on Social Problems*, 14(3), 29–64. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/srspi.2025.145048.2112>
- Shortall, S. (2015). Gender mainstreaming and the common agricultural policy. *Gender, Place & Culture*, 22(5), 717–730. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2014.939147>
- Statistical Center of Iran. (2022). *Statistical Yearbook of the Country 1400*. Iranian Statistics Portal. [In Persian] <https://amar.org.ir/statistical-information/year/1400?title=%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87%20>
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2004). *Review of Economic and Social Council Agreed Conclusions 1997/2 on Mainstreaming the Gender Perspective into all Policies and Programmes in the United Nations System*. United Nations Economic and Social Council (ECOSOC). <https://digitallibrary.un.org/record/532113?ln=en>
- Yoosefi Lebni, J., Mohammadi Gharehghani, M. A., Soofizad, G., Khosravi, B., Ziapour, A., & Irandoost, S. F. (2020). Challenges and opportunities confronting female-headed households in Iran: A qualitative study. *BMC Women's Health*, 20, 183. <https://doi.org/10.1186/s12905-020-01046-x>.
- Wajcman, J. (1991). *Feminism confronts technology*. Polity Press.
- Yosofvand, H., & Hamidian, A. (2015). The effect of gender situation difference acceptance on power inequality in families (Case study: Khorramabad City). *Journal of Applied Sociology*, 26(1), 155–170. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085745.1394.26.1.9.3>
- Zare, H., & Shiani, M. (2025). A sociological study of women's role in the social development of urbanizing rural areas. *Refah Journal*, 25(96), 225–274. [In Persian] <https://doi.org/10.32598/refahj.24.94.1240.3>
- Gnoth, J. (2024). Rural women entrepreneurship: When femininity compensates for institutional hurdles. *Asian Business & Management*, 23, 738–766. <https://doi.org/10.1057/s41291-024-00283-4>
- Koutsouris, G., Norwich, B., & Mavrou, K. (2020). Inclusive education and social interactions: Beyond policy. *International Journal of Inclusive Education*, 24(6), 654–668. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1483430>
- Kutsmus, N., & Kovalchuk, O. (2020). Gender challenges for rural development policy. *Rural Development*, 1, 419–423. <https://doi.org/10.15544/RD.2019.030>
- Lecoutere, E., Achandi, E.L., Ampaire, E.L., Fischer, G., Gumucio, T., Najjar, D. & Singaraju, N. (2023). *The Status of Women in Agrifood Systems*, 2023. Nairobi, Kenya, CGIAR GENDER Impact Platform. <https://gender.cgiar.org/SWAFS-2023>
- MacArthur, J., Carrard, N., Davila, F., Grant, M., Megaw, T., Willetts, J., & Winterford, K. (2022). Gender-transformative approaches in international development: A brief history and five uniting principles. *Women's Studies International Forum*, 95, 102635. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2022.102635>
- Macura, B., Foggitt, E., Liera, C., Soto, A., Orlando, A., Del Duca, L., Carrard, N., Hannes, K., Sommer, M., & Dickin, S. (2023). Systematic mapping of gender equality and social inclusion in WASH interventions: Knowledge clusters and gaps. *BMJ Global Health*, 8(1), e010850. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-010850>
- Mirzakhani, K. (2019). A sociological study of empowerment strategies for rural and nomadic women. *Modern Research Approaches to Management and Accounting*, 4(14), 1–15. [In Persian] <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/549>
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.
- Palacios-López, A., & López, R. (2015). The gender gap in agricultural productivity: The role of market imperfections. *Journal of Development Studies*, 51(9), 1175–1192. <https://doi.org/10.1080/00220388.2015.1028539>
- Petes, P., & Badstue, L. (2020). Gender norms and poverty dynamics in 32 villages of South Asia. *International Journal of Community Well-Being*, 3(3), 289–310. <https://doi.org/10.1007/s42413-019-00047-5>
- Pourdard, H., & Parizad-Tasrani, R. (2019). Obstacles to women's political and social participation in development programs based on the glass ceiling theory. *New Islamic Law Research*, 3(32), 1-5. [In Persian] <http://jnrihs.ir/article-1-472-fa.html>
- Quisumbing, A. R., Meinzen-Dick, R., & Malapit, H. J. (2019). Gender equality: Women's empowerment

